

EKA Muinsuskaitse ja
konserveerimine

Jette Paat

KULTUURIPÄRANDI VÄÄRTUSTAMINE

VÕRUS

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Riin Alatalu, PhD

Tallinn 2022

Eesti Kunstiakadeemia
Kunstikultuuri Teaduskond
Muinsuskaitse ja konserveerimise osakond

Jette Paat

KULTUURIPÄRANDI VÄÄRTUSTAMINE VÕRUS
ARVAMUSUURING

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Riin Alatalu, PhD

Tallinn 2022

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et:

1. käesolev portfoolio ja selles sisalduvad teosed on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem (kaitsmisele) esitatud;
2. kõik portfoolio koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad, mistahes muudest allikatest pärinevad andmed ja ühis- ja kaasautorid on portfoolios nõuetekohaselt märgitud ja viidatud;

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesolev portfoolio ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule, kui nende teoste autorile ja teoste varalisi õigusi kasutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
- kuivõrd portfoolios esitatud teoseid võidakse kasutada EKA turundamisel ja õppetöö läbiviimisel siis eeldan, et võimalik tutvuja / kasutaja järgib seadusi, muid õigusakte ja häid tavaid heas usus, ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt ning hoolivalt.
- keelatud on käesoleva portfoolio, kui terviku ja selles sisalduvate EKA väliste teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

(kuupäev)

(portfoolio autori nimi ja allkiri)

Sisukord

Sisukord.....	3
Sissejuhatus	5
1. Ajaloost.....	7
1.1. Võru linna sünnilugu	7
1.2. 1785. aasta linnaplaan.....	9
1.3. 20. sajandi algus	11
1.4. Vabaplaneeringu hoonestus 1944–1973	13
2. Võru linna areng muinsuskaitsealana.....	17
2.1. Kaitsetsooni planeerimine 1960–1980.....	17
2.2. Regenerereerimine.....	25
2.3 Elamuarhitektuur ja tüübid	34
3. Küsitlusuuring	39
3.1. Küsimustiku koostamine	39
3.1.1. Kasutamise eesmärk, küsitlusviisid ja ülevaade sisust.....	39
3.2. Küsitlusuuringu andmete analüüs.....	40
3.2.1. Andmed kodanike väärtushoiakute kohta - uuringu tulemused.....	40
3.2.1.1. 2022. aasta uuringu tulemused.....	41
3.2.1.2. Rahva arvamused muinsuskaitsealast	42
3.2.2. Andmed hoonete kaitsmise ja arendamise kohta - uuringu tulemused.....	46
3.2.1. Andmed omandisuhete ja kasutuse kohta	47
Kokkuvõte	51
Summary.....	53
The results of te study.....	53
Kasutatud allikad	56
Arhiiviallikad	56
Dr. Fr. R. Kreutzwaldi Memoriaalmuuseum	56
Eesti Arhitektuurimuuseum	56
Rahvusarhiiv	56
Rahvusarhiiv	58
Kasutatud kirjandus.....	58
Lisa 1. Pärandi aineiline Küsitlusankeet.....	61
Lisa 2. Võru Linna Lehes ilmunud Üleskutse ankeedi täitmiseks	67
Lisa 3. Küsimustiku kajastamine Võru Linnavalitsuse kodulehel	69

Lisa 4. Küsitlusuuringu nähtavaks tegemine teadetetahvil.....	70
Lisa 5. Küsitlusuuringu nähtavaks tegemine teadetetahvil.....	71
Lisa 6. Lõuna-Eesti Maalehes avaldatud artikkel, autor Andrus Laansalu.....	72
Lisa 7. Põnevad detailid, mida märkas inimesi külastades.....	73

Sissejuhatus

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on uurida Võru linna muinsuskaitsete väärtuste kujunemist ja tänaste elanike arvamust kultuuripärandi väärtustamisel. Lõputöö koosneb kolmest osast. Esimene, sissejuhatav ajalooline osa annab Võru väärtuste kujunemise ja kujundamise ajatelje. Töö räägib Võru linna kujunemise ja arenemise protsessidest alates 1784. aastast, sealhulgas linna arhitektuurist ning muinsuskaitseala loomisest 1973. aastal. Ajaloo peatüki aluseks on erinevad arhiividokumendid, teadustööd, publitseeritud materjalid ja internetiallikad.

Võru kultuuriloo kirjutamisel on kasutatud huvipakkuvaid Muinsuskaitseameti digiteeritud arhivaale, mis sisaldavad ajalooliste õiendite, projektdokumentatsioonide, käskkirjade, uuringute aruannete, arhitektuuriajalooliste eritingimuste, inventeerimiste, kirjavahetuste ja arhitektuurimälestiste passide säilikuide. Pildimaterjal ning linna rajamisaegne plaan on pärit rahvusarhiivi fotoinfosüsteemist

Peatükk annab ülevaate ajaloolise linnaruumi säilitamise põhimõtetest, kultuurimälestistest, detailplaneeringu muinsuskaitse eritingimustest, kaitsetsooni piiridest, muinsuskaitseala omapärast ja väärtustest ning kuidas jagunesid hooned mitmeks kategooriaks. Üldjoontes selles, kuidas planeeriti ajaloolist linnasüda, millised olid planeerimisviisid ja toleaeagsed arusaamad tänapäevastest veendumustest. Selle eesmärk on luua konteksti, et mõista kuidas on mõjutatud inimeste teadlikkust ehituspärandist ja selle väärtustest.

Lõputöö teises peatükis käsitletakse Võru vanalinna muinsuskaitseala väärtustamise probleeme. Eesmärgiks on välja selgitada mis põhjustas ajaloolise linnasüdame täitmise rohkete uusehitistega ja miks ei kaasnenud automaatselt muinsuskaitseala väärtustamist.

Kolmas osa tööst põhineb Võru vanalinna muinsuskaitseala ja muinsuskaitseala kaitsevööndi kodanike küsitlusel. Avaliku arvamuse küsitlus aitab mõõta elanike huvi vanalinna vastu ning analüüsida tulevikuväljavaateid. Lühidalt, kuidas võrulased suhtuvad kohalikkude ehituspärandisse ja vana arhitektuuri ja selle elementide säilitamisesse. Ennekõike need inimesed, kes elavad vanalinna majades ja korterites, on selle pärimuse hoidjad.

Peale andmete kogumise on küsimustik hea võimalus kasvatada võrukates informeeritust ning teha elanike hulgas selgitustööd. Seda võib nimetada „teadlikkuskampaaniaks”, milles linlaste teadlikkuse tõstmine muinsuskaitse teemal aitab kasvatada hoolivamaid, entusiastlikke

pärandi hoidjaid. Avada inimeste silmad, et nad oleksid targemad ja oskaks väärtustada pärandit.

Peamine küsitlusviis on veebiküsitlus. Need vastajad kellel ei ole võimalik vastata interneti teel, kogusin andmeid silmast silma. Kogutud andmeid kasutatakse anonümiseeritud kujul. Lisad koosnevad küsitlust puudutavatest dokumentidest ja samuti on lisas ülevaade põnevatest interjööride detailidest, mida nägin tänu sellele, et käisin kodus inimesi küsitlemas.

Eriline tänu kõikidele neile, kes aitasid mind bakalaureusetöö koostamisel. Esmajoones tahan tänada oma juhendajat Riin Alatalu suure abi eest, kes jagas nõuandeid lõputöö asjus. Tänan ka suure abi eest Võrumaa Muinsuskaitseameti nõuniku Tiina Pettaid, kes aitas saada kontakti võrulastega. Tänan veel Triin Reidlat, KateriinAmbrozevitsi, AigarNeedot ning lähedasi, kes poetasid sekka kasulikud õpetussõnad. Tänan ka kõiki, kes osa võtsid küsitlusest ja olid mulle toeks.

1. Ajaloost

1.1. Võru linna sünnilugu

Võru oli teadlikult asutatud linn. Võru ajalugu algas siis kui keisrinna Katariina II ajal Vene riigis viidi läbi haldusreform. Leiti, et Liivimaa kubermangus on ala praeguses Lõuna-Eestis, kus ei ole head keskust. Algselt otsustati moodustada Võru kreis Vana-Koiola mõisa maadele, aga mitmete asjaolude tõttu otsustati Võru mõisa kasuks, mis arvati olevat asendilt keskuseks sobivam. Teadlikult otsustati, et siia saagu linn ja uus halduskeskus. Kvartalid planeeriti kõik kvadraatsed ja tänavad jooksid risti moodustades regulaarvõrgustiku, ja linn avanes Tamula järvele olles paigutatud maaliliselt järve äärde üsna madala nurga all tõusvale nõlvale. Selline linnaplaan kajastas valgustusajastu arusaamu. Taheti, et oleks linnas harmoonia ja terviklikkus. Võru oli ääremaa väikelinn, kus oli oma ajastu suuremat linnaplaneerimise joont.¹

Rüütlimõis ja härrastemaja kuulusid algselt parun Carl Ludwig von Mengdenile. 1781. aastal ostis mõisa Katariina II. Kindralkuberner Brown, kes oli tsaarina abiline ja Eestimaa kuberner leidis, et Tartu-Pihkva maantee, lähiümbruse järved, jõgi, oja, mõisahoone etendavad olulist rolli ja loovad sooja ning sõbraliku õhkkonna ning on linna kujundamiseks täiuslikud. Mõisa ruumides asusid esialgu valitsus- ja kohtuhooned. Parunihärra oli mõisa eest kõva tasu saanud 57 000 hõberubla.²

---

¹ L. Marje, Võrratu väikelinn Võru. Raadiointervjuu, 10. IX 2013. Toim L. Marje. Tallinn: Eesti Raadio. Helisalvestus, 48 min 32 sek. Kättesaadav: ERR Arhiiv, [https://arhiiv.err.ee/vaata/kop-vorratu-vaikelinn-voru\(vaadatud 04. I 2022\)](https://arhiiv.err.ee/vaata/kop-vorratu-vaikelinn-voru(vaadatud%2004.%20I%202022)).

² Muinsuskaitseameti arhiiv (edaspidi MKA), ERA.T-76.1.1216: Võru vanalinna ajalooline õiend, 1971.

1: Ülevaade Võru linnale piiritusvabriku katuselt 1900. aastal. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 1713 F.

On teada, et mõisahoone oli 1910. aastal ümberehitatud vene arhitekt Aleksei Kieselbaschi projekti järgi. 1944. aasta tulekahju rüüstas mõisat, kuid hoone taastamise operatsiooniga alustati kohe ja seetaastati muudetud kujul. Välisarhitektuurilt oli hoone kaotanud oma vanaaegse ilme, aga on sellegipoolest Võru linnas üks ilusamaid ajaloomälestisi.³

---

³ Võru Gümnaasium, <https://voru.edu.ee/index.php/et/koolist/uldinfo1/koolimaja-ajalugu> (vaadatud 09. IV 2022).

2: Ümberehitatud Võru mõisa härrastemaja 1919. aastal. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 1499:47 F/n.

1.2. 1785. aasta linnaplaan

Tolleaegse planeeringu kohaselt paiknesid hooned ühtlaselt ja väikeste vahedega tänavajoonel. Linna territoorium oli 307 hektarit, mis sisaldas 16 kvartalit, 85 kinnistut, kolm pikka ja viis risti olevat tänavat. Piiritletud maa-ala sisaldas palju haljastust, selle juures kavandati puistee, pargid ja väljakud. 1784. aastal algatati keisrinna initsiatiivil planeering ja lõplikult plaanikavand kinnitati 1785. aastal. Linnaehituse kiirendamiseks anti tasuta metsamaterjali ja igapäevase põllumaad. Kodanikel tärkas huvi eluolu vastu ja elanike arv kasvas.⁴

Näiteks vene soost kodanik Peeter Smirnov esitas avalduse, pöördudes sooviga Võrru elama asuda.⁵ Aastaks 1785 linnaelanike arv oli 67. Ametis oli seitse kaupmeest, seitse tislerit, kolm kingseppa, kaks lihunikku, puusepp, parkal, pagar, köster ja nii edasi. 1785–1787 aastatel ehitati maju juurde, 1787. aastal oli kokku 20 hoonet ja ehituskrunte 53.⁶

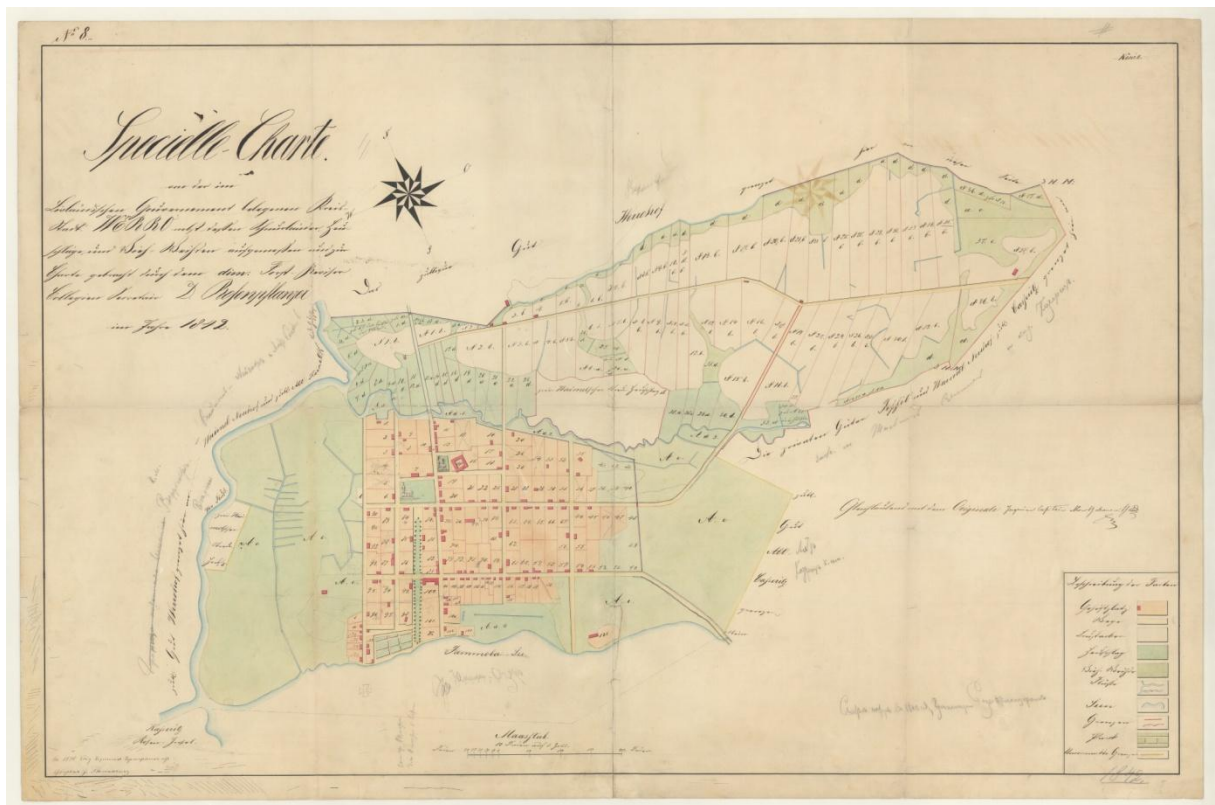
⁴ L. Hansar, Linnast muinsuskaitsealaks. Linnaehituslike struktuuride muutused Eesti Väikelinnades 13.–20. sajandil. Doktoritöö, Eesti Kunstiakadeemia, Muinsuskaitse ja restaureerimise osakond, Tallinn, 2010, lk 65.

⁵ Avaldus Võru muuseumi kogus, VKF 82.

⁶ K. Altoa jt, Eesti linnaehituse ajalugu. Keskajast tsariaja lõpuni. Tallinn: Raamatutrükikoda, 2019, lk 489–490.

Kõigepealt kujundati hooned turuplatsi lähedusse. Natuke hiljem ehitati Katariina tänavasse, kus elasid kaupmehed. Erialase haridusega inimestele lubati 300 kuni 400 palki. Kodanikud pidid puud langetama ise ja puude väljavedu metsast organiseerima samuti ise. Krundi hoonete ehitus nägi ette ühekorruselist viil või kelpkatusega hoonet, mille keskel on paraaduks. Majandusõu koosnes abi- ja kõrvalhoonetest nagu ait, kuur, pesuköök, hobusetall, laut ja nii edasi. Sinna juurde juur- ja puuvilja aiad ning kaevu koht eesõues.⁷

3: J. Thetkarovi 1850. aastal koostatud plaan. Foto: Rahvusarhiiv (edaspidi RA), EAA.298.2.11 leht 2.

1782. aasta Liivimaa Kubermanguvalitsuse määrus tegeles tuleohutusega ja anti välja õigusakt, mis reguleeris ehitustegevust. Kohustusliku tegutsemisreeglistiku kohaselt tuli rooja kiskludadest katused aasta jooksul välja vahetada. Võru linna reglemendi järgi pidi katma kõik katused kiviga ning ehitama kolme jala kõrgused vundamendid. Võru mõisas töötas ka telliselööv, mis varustas hästi müüri- ja katuse tellistega.⁸

⁷ R. Pullat, Võru linna ajalugu. Tallinn: Eesti Raamat, 1984, lk 25–26.

⁸ K. Hallas, Eesti puitarhitektuur. Tallinn: Tehnoprint, 1999, lk 85.

1.3. 20. sajandi algus

1918.–1940 aastatel rajati võrdlemisi vähe kivihooned, praeguse Võru Gümnaasiumi kõrvale ehitati tööstustehnikum.⁹ Peale selle Võru pangahoone (Tartu tn 25) ja Maavalitsuse hoone (Jüri tn 12), mis rajati turuplatsi ümbrusesse.¹⁰ Eesti Vabariigi esimesel perioodil tugevat moderniseerimist ei toimunud. 550 elamust 81% olid ühekorruselised puitmajad.¹¹ Linna territooriumile ehitati juurde suhteliselt suured hooned, aga need ei häirinud. Võru vanalinn säilitas pigem tsaariaegse linnaruumi miljöö ja palju linnaehituslikke tendentse.

Aga Võrus elas kolmekümnendates eluaastates mees Heinrich – Seeme, kes süütas öösiti maju. Suur osa majadest hävis tulekahjus ja inimesed jäid peavarjuta.¹² Seeme elas aastatel 1935–1938 ühes vanalinna üürimajas Vabaduse tänav 21. Seeme oma ameti poolest oli ehitusettevõtja. Muuhulgas oli Võru Vabatahtliku Tuletõrje seltsi liige ja hoolas tule kustutaja. Temast räägiti head ja igapäevaelus teda tunti korraliku mehena. Heinrich Seeme hobiks oli süütamine ja tema tekitatud tulekahjude läbi hävisid mitmed kodud. Alguses pani kuuri põlema ja sealt edasi süttisid ka lähiümbruse hooned.¹³ Näiteks toimusid Kreutzwaldi ja Katariina tänavas 1935. aasta mais kaks tulekahju.¹⁴ Kahjutules said kannatada 24 inimest.¹⁵

---

⁹ Kultuurimälestiste register, 27008/93 L. Koidula tn 5//Seminari tn 1a.

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=heritage&action=view&id=895> (vaadatud 22.03.2022).

¹⁰ MKA, VLA KV.1.23: Võru pangamaja arhitektuurimälestise pass.

¹¹ E. Ploom, Võru. Tallinn: Eesti raamat, 1976, lk 9.

¹² Võra süütaja vanglasse. – Uus Eesti 19. V 1938.

¹³ Tuletõrjuja-tulesüütaja. – Maa Hääl 16. V 1938.

¹⁴ Võru tules.– Sakala 15. V 1935.

¹⁵ Mürsepa maja, <https://vorumuuseum.ee/wp-content/uploads/2022/04/Piltidega-Muursepa-maja2.pdf> (vaadatud 21. 04.2022).

4: Tulekahjus põlenud hooned. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 725:1/26 F.

Tegusid põhjendas Seeme sellega, et tööd jätkus vähe. Ta pani maju põlema, et teenistust saada. Hiljem ehitatud ta maha põlenud hoonete asemele uued hooned. Heirich Seeme oli paljude majade seast välja valinud Andres Mürsepa hooned sellepärast, et Mürsepp oli küllalt jõukas ettevõtja ja tal oli piisavalt raha hakata põlenud puitmajade asemele uusi maju ehitama. Seeme sattus süütamisest sõltuvusse kuna A. Mürsepa maja põleng tekitas suurt tuld ja see meeldinud talle väga. 1938. aastal andis ta tuld Kreutzwaldi tn 34, Vabaduse tn 23, Kreutzwaldi tn 52, Kreutzwaldi tn 16 ja Vabaduse tn 21 hoonetele.¹⁶ Oma kodumaja kuuri süütamisel ta lõpuks tabati ja karistuseks Tartu ringkonnakohus mõistis talle oma tegude eest 45 aastat sunnitööd.¹⁷

---

¹⁶ Mürsepa maja, <https://vorumuuseum.ee/wp-content/uploads/2022/04/Piltidega-Muursepa-maja2.pdf> (vaadatud 21. 04.2022).

¹⁷ Kohtust. Võru süütaja sunnitööle. – Uus Eesti 16. VIII 1938.

5: Maha põlenud hoone riismete koristamine. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 725:1/25 F.

1.4. Vabaplaneeringu hoonestus 1944–1973

Aastal 1954 toimus NSV Liidu arhitektide, ehitajate ja ehitusmaterjalide tootjate nõupidamine Moskvas. Koosolekul osales Nikita Hruštšov, kes tegi ehituskunsti esteetika kohta kriitikat. Hruštšoviarvates ei olnud arhitektuuris hoone fassaad oluline ja liigsed arhitektuuridetailid olid tarbetud ja ülemäärased. 1955. aastal kehtestati selle põhimõtte järgimiseks Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrus “Liialduste kõrvaldamisest projekteerimise alal ja ehitustegevuses”. NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrus “Elamuehituse arendamisest NSV Liidus” tõi täiendavaid piiranguid eramu arhitektuurile.¹⁸

1957. aastal jõustus seadus, millega kohustati ehitama linnad maju täis, kuna oli suur puudus korteritest.¹⁹ Võrru hakati ehitama põhiliselt 4 korruselisi tüüpelamuid, sest elamispinna ruutmeetri maksumus oli kõige väiksem.²⁰ Uute hoonete ilme oli üsna sarnane, 1970 aastate lõpu ja 1980. aastate arhitektuurikihistus Võrus sisuliselt puudus.²¹

¹⁸ K. Kodres jt, Eesti kunsti ajalugu 1940-1991. I osa. Tallinn: Raamatutrükikoda, 2013, lk 439.

¹⁹ Õiges suunas. - Sirp ja Vasar 27. IX 1957.

²⁰ P. Härmsen. Rinnutsi Võru Rajooni arhitektuuriprobleemidega. – Sirp ja Vasar 27. VI 1980.

²¹ A. Randla, Aja Lugu. Muinsuskaitse ja restaureerimise ajaloost. Tallinn: Raamatutrükikoda, 2016, lk 121.

6: Võru piimatööstuse ehitamisel olev hoone 1976. aastal. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 699:2 F/n.

Selline ehitustegevus lõhkus väga palju kinnistustruktuuri. Vabaplaneeringu tagajärjel lammutati palju väärtuslikke kruntidevahelisi piirdeid.²² Kui telliskivist võis püstitada tuhandeid eriilmelisi hooneid, siis nõukogude perioodil Võrus monteeriti paneelidest üsnagiühenäolisi ehitisi, selliseid New Yorki eeskujul kõrgustesse pürgivaid hooneid.²³ Tüüpprojektide massiline kasutamine hävitas linna ehituskunsti eripära, selline üksluisus vaesestas Võru vanalinna. Ei seostatud uut vanaga ja ei arvestatud linna algse arhitektuuri arengu järjepidevust.²⁴ Võru kohta öeldi, et Võru on avarustesse pürgiv nooruk, mantlihõlmad kõigi tuulte poole lehvimas.²⁵

---

²² MKA, ERA.T-76.1.5864: Võru vanalinna detailplaneerimisprojekti korrektuur, sisaldab mh fotoreproduksioone, 1982.

²³ M. Port, Nõukogude Eesti arhitektuur. Tallinn: Perioodika, 1983, lk 9.

²⁴ O, Kotšenovski. Võru arhitektuuri päevaküsimusi. – Sirp ja Vasar 15. X 1976.

²⁵ E. Ploom, Võru, 1976, lk 36.

7: Lammutamine ja ehitamine käsikäes. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 361:10 F.

2. Võru linna areng muinsuskaitsealana

2.1. Kaitsetsooni planeerimine 1960–1980

Teise Maailmasõja järgne modernistlik linnaplaneerimine eiras varasemaid hoonestusprintsiipe ning nn hruštšovkad ja paneel lamud hakkasid kerkima linnade ajaloolistesse keskustesse. Olukord muutus järjest kriitilisemaks ja omamoodi šokeerivad muutused ja seljapööramine senistele linnaehituslikele printsiipidele tekitas inimestes vastandlikku käitumist ja suuremat tähelepanu kultuuriväärtuste kaitsele ning ühiskonna meelsus muutus pärandikäsitluses teadvustamise ja väärtustamise suunas.²⁶

Juba 1967. aastal tehti ettepanek väiksemate linnade kaitsetsoonide loomiseks. Vabariikliku Arhitektuurimälestiste Kaitseinspektsiooni (VAMKI) ametnikud korraldasid 1967-1970 uurimistöid kaitse- ja reguleerimistsoonide kehtestamiseks.²⁷ Sellele järgnes ühe määrusega kaitsetsoonide loomine Kuressaares, Pärnus, Tartus, Paides, Rakveres, Haapsalus, Lihulas, Võrus ja Viljandis 1973. aastal.²⁸ Määrus pidi vanalinna kaitse ja edasine heaperemeheliku hooldamise garanteerima.²⁹

Võru linna arenguga ja ajaloolise linnaruumi säilitamise küsimustega tegelesid peamiselt VAMKI juhataja arhitekt Fredi Tomps, Võru rajooni arhitekt Märt Ploomipuu, Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariiklik Liidu arhitekt Ilmar Jalas, Võru muinsuskaitse inspektor Vaike Kupp ja Võru Täitevkomitee esimees Elmar Tiit.³⁰

Kaitsetsooni ehk ehitustegevuse reguleerimistsooni moodustamise järel hakati tegelema muinsuskaitse põhimõtete järgimisega, planeeringute ümbertegemisega, ehitiste uuringutega ja regenereerimisega. Selleks koostati 1974. aastal uus planeering, mis sisaldas uusehitiste paiknemist, mahte ja arhitektuurinõudeid.³¹ Võru generaalplaani koostas Rein Riitsaar.³²

---

²⁶ Muinsuskaitsealade ajaloost, <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/muinsuskaitsealad> (vaadatud 15. IX 2022).

²⁷ R. Alatalu, Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986–2002: rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis. Doktoritöö, Eesti Kunstiakadeemia, muinsuskaitse ja konserveerimise osakond, Tallinn, 2012, lk 122–123.

²⁸ Muinsuskaitsealad, <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/muinsuskaitsealad> (vaadatud 15. IX 2022).

²⁹ MKA, ERA.T-76.1.5864: Võru vanalinna detailplaneerimisprojekti korrektuur, 1982.

³⁰ Ajakangas: Võru. Raadiointervjuu, 10. IX 2013. Tallinn: Eesti Raadio. Helisalvestus, 29 min 12 sek. Kättesaadav: ERR Arhiiv, <https://arhiiv.err.ee/vaata/ajakangas-voru> (vaadatud 04. I 2022).

³¹ A. Randla, Aja Lugu. Muinsuskaitse ja restaureerimise ajaloost, 2016, lk 95.

³² A. Needo, Võru muinsuskaitseala linnaruumi analüüs ja inventeerimismetoodika. Bakalaureusetöö, Eesti Kunstiakadeemia, muinsuskaitse ja konserveerimise osakond. Tallinn, 2008, lk 10.

Planeerimisprojekti kirjeldati konseptiivselt mida säilitada ja hoida. Näiteks vanad hooned rekonstrueerida, transiitliiklus linnast mööda juhtida, haljasalad korrastada, projekteerida hooned võimalikult tänavajoonele ja paralleelselt tänavajoonega.³³

Muinsuskaitseala kulges mööda ilusat Tamula järve kaldajoont, piki L. Koidula tänavat; hõlmas Jüri tänava äärset väljakut koos ümbritseva hoonestusega, jätkus F.R.Kreutzwaldi ja Jüri tänavate vahelisi kvartaleid mööda ning suubus mööda Petseri tänavat tagasi järve äärde.³⁴

Muinsuskaitse seisukohalt jagati väärtused mitmesse blokki. Esimene väärtus oli maastikuline väärtus (reljeef, haljastus, veekogud, puistee, kaldaäärsed pargid, Kreutzwaldi aed, ilu- ja viljapuud). Linnaehitusajalooline väärtus tähendas ajaloolist tänavavõrku, hoonete mastaapsust, kinnistustruktuuri paljudes säilinud vanalinna kvartalites, puitarhitektuuri. Hooned jaotati arhitektuuri-ajaloolisteks, kultuuriloolisteks, ajaloolisteks ning miljööväärtuslikeks. Vanalinna ajaloolise madalhoonestuse ja paljukorruseliste hoonete (tornelamute) sobimatute kontrastide vältimiseks püüti leevenda nn üleminevate objektidega, näiteks sektsioonelamud paigutati eramute vahele.³⁵

8: Ehitusjärgus olevad hooned. Foto: Võrumaa Muuseum. VK F 699:1 F/n,

³³ MKA, ERA.T-76.1.1762: Eritingimused Võru linna generaalplaani korrigeerimiseks, 1974.

³⁴ MKA, ERA.T-76.1.1415: Ajaloolise linnakeskuse kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoon, 1972.

³⁵ MKA, ERA.T-76.1.6217: Võru linna ajaloolise kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonis paiknevate hoonestuse väärtuste hinnang muinsuskaitse seisukohast, 1983.

9: Töölaua taga istub Rein Riitsaar. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 1131 F.

Võru esimese generaalplaani koostas Henn Kuvasto. 1945. aastal koostatud generaalplaanis laiendati Võrut Liitva, Nõõrimaa ja Võrusoo suunas. Kuigi tükk maad võeti juurde, ehitati ikkagi pärast II maailmasõda uusi hooneid ka vanalinna ja inimeste majandusmaadele.³⁶ Sellepärast, et ümber vanalinna oli soostunud ala ja vaikselt alustati soo kuivendamist 1959. aastal.³⁷

Juba 1947. aastal koostati uus üldplaan vajalike muudatustega, kuid see pidas kinni samasugustest põhimõtetest - ehitustegevus jätkus nagu ikka kesklinnas. 1961. aastal Hilda Pau koostas Võru vanalinna perspektiivse üldplaani. Selle plaani järgi pidi hoonedehitama tänavajoonele, kuid tegelikkuses mindi generaalplaanist mööda ja hooned ehitati kvartalite sisse.³⁸

³⁶ A. Needo, Võru muinsuskaitseala linnaruumi analüüs ja inventeerimismetoodika. Bakalaureusetöö, Eesti Kunstiakadeemia, muinsuskaitse ja konserveerimise osakond, Tallinn, 2008, lk 10.

³⁷ MKA, ERA.T-76.1.5864: Võru vanalinna detailplaneerimisprojekti korrektuur, 1982.

³⁸ L. Hansar, Linnast muinsuskaitsealaks. Linnaehtuslike struktuuride muutused Eesti Väikelinnades 13. –20. sajandil. Doktoritöö, Eesti Kunstiakadeemia, muinsuskaitse ja restaureerimise osakond, Tallinn, 2010, lk 126.

Vanalinna kaitsetsoon ja toonase seisukorra küsimus oli komplitseeritud ja raske probleem ja hoolimata muinsuskaitseala põhimäärusest jätkus sobimatute hoonete ehitamine vanalinnas. Vaike Kupi hinnangul tundus, et muinsuskaitseala oli pealiskaudselt ette valmistatud ja selleks ei käidud või väga harva uuriti kohapeal põhjalikult vanalinnas, ei silmitsetud ehitiste väärtust, kulumisastet ja ehitiste kasutamise otstarbekust ning ei mõeldud kohaldamise ja säilitamise vajalikkusele.³⁹

10: Hoone lammutamine 1973. aastal. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 794:14 F/n.

Võru inimesed hindasid oma ajaloolist linnaruumi aga ei saanud aru miks väljapaistvamate hoonete kõrvalt võeti kaitse alla ka osmikud. Neid oli raske restaureerida, sest asjatundjaid polnud ja linn sai aastas 230 000 rubla raha, mis oli vaid pool objektide restaureerimise kulust. Võru vanalinn kattus ka kaasaegse linnasüdamega ja seetõttu arvati heaks teha muinsuskaitse leevendusi, et ajalooline linnasüda integreeruks kaasaja ellu. Polnud piisavalt ühiskondlike hooneid, hea asukoht neile oli vanalinn. Tolleaegne rajooni juhtkond suhtus pärandisse eitavalt ja läbi aastakümnete kaitsetsooni ignoreeriti. Seepärast vanalinn ei saanud terviklikult säilida ja rikuti peamiselt ühe kvartali piirides.⁴⁰

³⁹Ajakangas: Võru. Raadiointervjuu, 10. IX 2013. Tallinn: Eesti Raadio. Helisalvestus, 29 min 12 sek. Kättesaadav: ERR Arhiiv, [https://arhiiv.err.ee/vaata/ajakangas-voru\(vaadatud 04. I 2022\)](https://arhiiv.err.ee/vaata/ajakangas-voru(vaadatud 04. I 2022)).

⁴⁰Sealsamas.

Ajaloolist kaitset korraldati Eesti NSV Ministrite nõukogu määruse alusel. Selle määruse nõuete kohaselt tuli näiteks ajaloolise keskuse üldilmetrikkuva hoonestuse järkjärguline väljaviimine. Aga seda loomulikult ei tehtud.⁴¹ Võrus oli palju ning nende lammutamine oleks olnud keerukas ja kallis.⁴²

Võru vanalinnas polnud hävinud kõik ja oli võimalik päästa veel palju ja selleks oli ka tahtmist. Enamus majavalduid olid riigi valduses, enamuse puitelamute kulumisastmeks hinnati 71–72 %. Kohalikul remondi organisatsioonil oli eesmärk viie aasta jooksul remontida üheksa elamut, aga seda oli vähe ja nii plaaniti kaasata asutusi ja ettevõtteid, andes hooneid nendele elamiseks või väiketeenindustevõtteks. Et raha saaks tähtsamatele ja kuulsamatele objektidele kulutada, näiteks Vastseliina Piiskopilinnusele, anti ka elumajade hooldamis- ja taastamiskohustused nõ kaelast ära tavainimeste kätte.⁴³

Säilitada ei tahetudki 100 protsenti ajaloolist hoonestust, sest uusehitiste vahel olevate puitelamute miljööväärtust peeti küsitavaks. Läheneti valikuliselt, alustati kõige väärtuslikematest kvartalitest, need olid Jüri (Leegeni), Katariina allee (Gorki), Koidula tänav ja Kreutzwaldi äärne ala apteegist kuni Liiva (Rimmi) tänavani. Piiras tööjõu ja raha puudus, et remonditegevust elavdada, oli täitevkomiteel plaanis taotleda täiendavat projekteerimistöde limiiti vanalinna kaitsetsooni sihtotstarbel.⁴⁴

---

⁴¹ENSV Ministrite Nõukogu määrus Pärnu, Tartu, Haapsalu, Kingissepa, Paide, Rakvere, Viljandi ja Võru linna ning Lihula alevi ajalooliste keskuste kaitsetsoonide põhimäärus ning kaitsetsoonide piiride kinnistamise kohta. – ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja 9. III 1973, nr 10.

⁴²Ajakangas: Võru. Raadiointervjuu, 10. IX 2013. Tallinn: Eesti Raadio. Helisalvestus, 29 min 12 sek. Kätesaadav: ERR Arhiiv, [https://arhiiv.err.ee/vaata/ajakangas-voru\(vaadatud 04. I 2022\)](https://arhiiv.err.ee/vaata/ajakangas-voru(vaadatud 04. I 2022)).

⁴³Sealsamas.

⁴⁴Sealsamas.

11: Huvitav situatsioon, milles suurte majade vahele on jäetud väike puumaja. Foto: Autor.

12: Majadega ümbritsetud hoov, mis nüüd minevik. Pildistatud 1976. aastal. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 794:3 F/n.

Muinsuskaitse tingimustega taheti saavutada hoonestuse maksimaalne säilitamine, aga see oli rohkem unistus, sest Kreutzwaldi-aegsete puumajakeste arv oli 1973. aastaks kahanenud kiiresti. Nende asemele olid juba kerkinud kaasaegsed suurehitised kõigi olmemugavustega, Linnavalitsus lubas, et linn 200. aastapäevaks viimased vanad, rābaldunud hoonete hilbud āra heidab ja Vōru rōivastub kivvi, klaasi, ja betooni, ehib end rohkete parkide ja haljasaladega, hoiab puhtad oma jārved.⁴⁵ Linnavalitsus ei olnud aastaid muinsuskaitsest huvitatud, isegi veel 2004. aastal tuli vālja ettepanek kaotada muinsuskaitseala, sest see kippus segama.⁴⁶

13: Vanade majade lammutamine uute ehitamiseks 1971. aastal. Võrumaa Muuseum, VK F 794:15 F/n.

Vōru vanalinna üksikud hooned ei ole alati kõrge iseseisva arhitektuurse vārtusega, nende vārtus seisneb linnaruumi terviklikkuse moodustajana. Kui vanalinna planeeringut koostati, olid paljud eluhooned lagunened, nagu eelnevalt ōeldud lagunemisaste oli 71–72 %. Selle tōttu tekkis kōsimus, et millised need vārtused ikkagi on. Vōru linna kujutati ette sellisena nagu see Kreutzwaldi ajal oli, sooviti luua ja sālilitada samasugust miljōd. Lisaks oli Vōru vārtus ka asukoht jārve ja suvitusranna āāres.⁴⁷

⁴⁵ E. Ploom, Vōru, 1976, lk 47, 90.

⁴⁶ Vōru vanalinna muinsuskaitseala vōib kaduda. – Eesti pāevaleht, 19. 2004
<https://epl.delfi.ee/artikkel/50995417/voru-muinsuskaitseala-voib-kaduda> (vaadatud 21. IV 2022).

⁴⁷ Ajakangas: Vōru. Raadiointervjuu, 10. IX 2013. Tallinn: Eesti Raadio. Helisalvestus, 29 min 12 sek.
Kāttesaadav: ERR Arhiiv, <https://arhiiv.err.ee/vaata/ajakangas-voru> (vaadatud 04. I 2022).

Ent linna sünnipärane ilme oli teisejärguline, sest ühe jalaga oldi soos ja teise jalaga vanalinnas ja ehitada ei saanud kummaski nagu ütles rajooni täitevkomitee esimees Feliks Pärtelpoeg. Seepärast ei pruugitud olla huvitatud kaitsetsoonist.⁴⁸

Kui varem Võru eemalt nägi aia moodi välja, siis hiljem võrreldi näiteks Vee tänavat Copacabanaga. 1974. aastal tekkis soov generaalplaan ümber teha. Suuri hoonekorpuseid olematuks teha ei saanud. 1970ndate aastate lõpus külastas Võru bussitais arhitekte Eesti linnadest, eesmärgiga vahetada muljeid ja arutada arenguperspektiive. Leiti, et Võru vajab uut linnaehituslikku dokumentatsiooni ja detailplaneeringu korrektuuri.⁴⁹

Detailplaneerimisprojekti korrektuur avaldati 1982. a. Projekti koostasid arhitektid Ervin Sedman ja Tiina Skolimowski. Enne planeerimisprotsessi kaardistati olemasolev seisukord, pildistati maju väljast, uuriti hoonestuse seisukorda. Kõikidele hoonetele põhjalikku ehitustehnilist uuringut ei jõutud teha, vaid hinnati ja otsustati välisvaatluse järgi. Kõige muu hulgas anti ehitusajad, stiiliperioodid, väärtusastmed ja ülevaade tehnilisest seisundist. Detailplaneerimisprojekt sisaldas põhjalikku analüüsi, tulevikuplaane ja tähelepanu pöörati liiklusele. Lisaks tehti ettepanek arvestada iga hoone väärtust nii vabariigi mastaabis, aga veel rohkem selle kohalikus eripäras.⁵⁰

2.2. Regeneerimine

Sõda hävitas palju elamuid ja linn sai tugevalt kannatada. 86 elamuhoonet hävinesid, see oli 25% sõjaeelsest. 120 said kannatada suuremal või vähesemal määral. Purustused olid kõige võimsamad südalinnas, Tartu, Vabaduse, Jüri ja Petseri tänava rajoonides.⁵¹ Võru vanalinnas lähtuti linna arhitektuurilis-ajaloolisest kujunemisest ja rekonstrueerimine tolleaegsete võimaluste ja vahenditega, arvestamata arhitektuurset pärandit. Võrus tihti pandi hooned paika vabadele kruntidele, tüüpelamuid ehitati perimetraalselt hoonestatud kvartalite keskele ja vabadele aiamaadele.⁵²

---

⁴⁸ P. Härmson. Rinnutsi Võru Rajooni arhitektuuriprobleemidega. – Sirp ja Vasar 27. VI 1980.

⁴⁹ Sealsamas.

⁵⁰ MKA, ERA.T-76.1.5864: Võru vanalinna detailplaneerimisprojekti korrektuur, sisaldab mh fotoreproduktioone, 1982.

⁵¹ R. Pullat, Võru linna ajalugu, 1984, lk 31.

⁵² Härmson. Rinnutsi Võru Rajooni arhitektuuriprobleemidega. – Sirp ja Vasar 27. VI 1980

Sellel perioodil vanalinna territooriumil asus 482 majavaldust, millest 68 kuulus restaureerimisele, 7 rekonstrueerimisele, 23 lammutamisele, 2 transfeerimisele ja 383 oluliste muudatusteta säilitamisele. 1982. aastaks oli amortiseerunud tase tõusnud veelgi ja üheks põhjuseks toodi välja valdajate minnalaskmismeeleolu.⁵³ Kuna papa Kreutzwaldi oli Võru kodanikele tähtis, siis taheti säilitada Tartu ja Roosi tänava ja Tamula järve vaheline ala, ehk see kus asub tema monument.⁵⁴ Võrus tegeleti peamiselt ja väga põhjalikult ühe kinnistuga ja selleks oli hoone kompleks, kus elas Friedrich Reinhold Kreutzwald.

13: Muuseumis käivad restaureerimistööd. Foto:Fr. R. Kreutzwaldi Memoriaalmuuseum, DrKM F 314:41/n, Dr. Regeneereerimise tegevust tõlgendati kui ajaloolise ehitise elustamise meetodid, mis ühendas restaureerimise, rekonstrueerimise, taastamise kui ka remondi elemente. Regeneerimisemeetodi abil võis vana ehitusepärandit sobitada kaasaegsete nõuetega, säilitada ja vajadusel taastades isegi nende arhitektuurilisi ja ajaloolisi väärtusi. Selle saavutamiseks võis tähendada ka kasutusviise ja funktsiooni muutmist.⁵⁵

⁵³ MKA, ERA.T-76.1.5864: Võru vanalinna detailplaneerimisprojekti korrektuur, sisaldab mh fotoreproduktioone, 1982.

⁵⁴ E. Ploom, Võru, 1976, lk 47.

⁵⁵ R. Alatalu, Vanalinnade kaitsetsoonid Eesti NSV-s. Linnasüdamete säilitamine totaalkaitse meetodil. – Kunstiteaduslikku uurimusi 2009, 18/3-4, lk 79–98, lk 87.

Teistes linnades, näiteks Haapsalus, Pärnus ja Kuressaares toimusid korralikud ehitiste restaureerimistööd.⁵⁶ Kuressaares hästi teostatud restaureerimistööde eest 1980. aastal said kollektiivi kuulunud isikud Nõukogude Eesti preemia. Tookord Võrus ei olnud kohapeal muinsuskaitseesindajaid ja planeeringute koostamine oli VAMKI ja Vabariikliku Restaureerimise Valitsus (VRV) ning Kultuurimälestiste Riikliku Projekteerimise Instituudi (KRPI) käes, mis asusid kaugemal Tallinnas. VRV-l olid paljudes linnades filiaalid, mis tegelesid objektide restaureerimistöödega aga võrus puudus esindatus.⁵⁷ 1984.a., mil tähistati Võru linna 200. juubelit, Võru Rajooni RSN Täitevkomitee ettepanekul taheti, et Vabariikliku Restaureerimisvalitsuse poolt tehtaks Fr. R. Kreutzwaldi majamuuseumi fassaadide restaureerimist, pangahoone dekoratiivdetailide puhastamist ja restaureerimist ja muidu majade uste, akende ja valgustite restaureerimist aga tingimusel et 1983. a. juunis moodustatakse kohalik ehitajate-restaureerimise töomeeste grupp. Selleks paluti esitada VRV-le projekt-eelarveline dokumentatsioon.⁵⁸

Võrust räägiti kiitvalt (1976), et Võru on nõukogudeaegne linn ja kuidas saksa okupandid hävitasid vanad amortiseerunud puumajakesed ja nende asemele ehitas nõukogude ajakohased elamud ja kultuuriasutused.⁵⁹ Võrus lammutati 1964. aastal ajalooline Kandle seltsimaja, mille asemele püstitati ühiskondlikus korras uus hoone.⁶⁰ Seda ehitasid tuhanded võrulased ja sinna kulus 36 000 töötundi.⁶¹

---

⁵⁶ R. Alatalu, Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986–2002: rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis. Doktoritöö, Eesti Kunstiakadeemia, muinsuskaitse ja konserveerimise osakond, Tallinn, 2012, lk 125.

⁵⁷ A. Randla, Aja Lugu. Muinsuskaitse ja restaureerimise ajaloost, 2016, lk 107, 113.

⁵⁸ MKA, f 5071 n1 s: Võru rajoon. Kirjavahetus arhitektuurimälestiste küsimustes,

⁵⁹ E. Ploom, Võru, 1976, lk 66.

⁶⁰ SA, Võru Kannel, <http://www.vorukannel.ee/index.php?Menu=19&Lang=est> (vaadatud 19. V 2022).

⁶¹ E. Ploom, Võru, 1976, lk 30.

14: Kultuurimaja seinale paigutatud suur loosung "Sind ootab kultuurimaja ehitustanner". Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 150:1 F.

15: Uue kultuurimaja ehitamine algjärgus. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 150:2 F/n.

16: Uhiuus Kandle seltsimaja. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 742:42 F/N.

Võru uhkuseks peeti Tamula järve äärset Gaasianalüsaatorite tehast, sest seal töötas umbes 1000 inimest. Palju rahvusi oli koos, näiteks eestlased, venelased, ukrainlased, grusiinlased, soomlased, leedulased, ja teised rahvaste esindajaid ja tehases valminud aparate turustati 250 NSV Liidu linnas ja 23 välisriigis. Võru oli tähtis tööstuslinn ja laialdaselt said tähelepanu ja tunnustust erinevad tööstusettevõtted. Väga hoolega muretseti ja prioriteediks võeti elanikkonna vajadused teenindustöökodade ja remonditsehhide loomise näol.⁶² Rajoonikomitee meestel oli tugev soov hästi elada ja oma hingega ja tegudega jäädi truuks nõukogude modernismile, tsariaegse linna ennistajaid esireas polnud.⁶³ Näiteks sõjas hävinud kvartalisse rajati Võidu väljak ja sinna juurde mänguväljak. Väljak ümbritseti EKP Võru Rajoonikomitee hoonega, kauplusega, restoraniga, tornelamuga, kus asus Võru linna TSN Täitevkomitee.⁶⁴

---

⁶² E. Ploom, Võru, lk 51.

⁶³ E. Ploom, Võru, lk 84.

⁶⁴ E. Ploom, Võru, lk 47.

Muuhulgas projekteeriti Punaste Küttide väljakut, mis oli mõeldud peaväljakuks. Algselt kuulus see 6525 ruutmeetri suurune maatükk Richard Vaherile. Richard Vaher sai maatüki oma kasutusse 1947. aastal. Krunt anti TSN TK hoonestusõiguse lepinguga. Krundil oli elumaja, kuur, saun, laut, kelder, varjualune ja aiamaa. 1950. aastal tuli osa maast ära anda linna tagavaramaade reservfondi ja Richard Vaher arreteeriti ja heideti vanglasse raamatu “Vabal Munamäel” hoidmise eest. Vaher suri 1961. aastal ja kinnisvara pärandus Elisele, Sillale ja Viljarile. 1961 maa-ala vähendati poole võrra, uueks krundi suuruseks sai 3620 ruutmeetrit. Järk-järgult vähendati krundi suurust 1920 ruutmeetri peale ja 1974. aastal Täitevkomitee juhtkonna korraldusel lammutati hooned, seoses Punaste Küttide väljaku ja Võru Kütispolgu mälestusmärgi rajamisega. Kõnepidajate jaoks ehitati väljakule ka tribüün.⁶⁵

17: Punaste Küttide väljak 1984. aastal. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 998:61 F.

⁶⁵A. Ruusmaa, Kümme Võru linna maja, 8. – Võrumaa Teataja, nr. 100 5. IX 2009.

Näitena suhtumisest ajaloolistesse hoonetesse võib tuua veel Krümmeri koolimaja, mis polnud oluliselt sõjas kannatada saanud, aga jäeti tühjalt seisma. Krümmeri koolimaja oli Caspar Heinrich Krümmeri 1828. aastal asutatud erakool-pansionaat. Kool asus Ehmja mõisas, 1830. aastal puhkenud tulekahjus hävis terve maja ning taheti leida koolile uut kohta Eesti- ja Liivimaal ning lõpuks otsustati Võru kasuks. 1832. aastal rajatud õppeasutus ja kool-pansionaat töötas Võrus 40 aastat.⁶⁶ Selle asemel, et kujundada ajalooline hoone muuseumiks, lammutati see ja ehitati asemele betoonist ajaloomuuseumi hoone ja lastesportikool.⁶⁷

18: Krümmeri kooli lammutamine 1976. aastal. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 794:17 F/n.

---

⁶⁶ Üks võru linna hariduselu kujundajaid Caspar Heinrich Krümmer. – Võrumaa Teataja, nr. 55. 17. V 2014.

⁶⁷ T. Velliste, Külas Fredi Tomps, Märt Ploomipuu, Ilmar Jalas, Vaike Kupp. Raadiointervjuu, 8. XI 1986. Toim K. Toomas. Tallinn: Eesti raadio. Helisalvestis, 29 min ja 9 sek. Kättesaadav: ERR Arhiiv, <https://arhiiv.err.ee/vaata/ajakangas-voru> (vaadatud 15. IX 2022).

19: Võru koduloomuuseumi pidulik avamine 1983. aastal. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 975:2 F/n.

20: Võru Koduloomuuseumi hoone. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 963:9 F/n.

2.3 Elamuarhitektuur ja tüübid

Vanalinna hoonestik koosneb enamasti tsariaegsetest puitmajadest, millest on säilinud mõned *urbaltisch* majad. Kõige kuulsusrikkam hoone on Kreutzwaldi tn 31, mis 1964. aastal võeti muinsuskaitse hoole alla ajaloomälestisena number 719 (praegu registrinumbriga 5744).⁶⁸ Võrus on kokku 5 mälestist.⁶⁹ Kreutzwaldi majamuuseum Võrus on vanimaid säilinud ehitisi ja ilmselt kõige paremini taastatud. Teadaolevalt 1793. aastal ehitatud hoones elas aastatel 1833–1877 Friedrich Reinhold Kreutzwald. 1910 ja 1940 aasta vahel asusid hoones käsitöölise selts, Võru Kandle selts ja raamatukauplus. 28. juulil 1941 asutati koduloomuuseum. 1960. aastal läks hoone uuendamisele, eesmärgiga Kreutzwaldi mälestus säilitada.⁷⁰ Püsiekspositsiooni oli aidanud teha sisearhitekt Leila Pärtelpoeg.⁷¹ Eelpool oli juttu hoone restaureerimisest Võru juubeliks..

---

⁶⁸ Kultuurimälestiste register, 5744 Hoonete kompleks, kus aastail 1833-1877 elas ja töötas Friedrich Reinhold Kreutzwald, <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=5744> (vaadatud 10. IV 2022).

⁶⁹ Võru vanalinna muinsuskaitseala. Maaametigeoportaal:

<https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/kultuurimalestised> (vaadatud 10. IV 2022).

⁷⁰ MKA, ERA.T-76.1.1570: Fr. Kreutzwaldi muuseum. Ait. Ajalooline õiend, 1973.

⁷¹ L. Marje, Võrratu väikelinn Võru. Raadiointervjuu, 10. IX 2013. Toim L. Marje. Tallinn: Eesti Raadio. Helisalvestus, 48 min 32 sek. Kättesaadav: ERR Arhiiv, <https://arhiiv.err.ee/vaata/kop-vorratu-vaikelinn-voru>(vaadatud 04. I 2022).

21: Võru Koduloomuuseumi näituse avamine 1985. aastal. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 1158:39 F/n,

22: Friedrich Reinhold Kreutzwaldi elutöö talletamiseks rajatud muuseum. Foto: Eesti Arhitektuurimuseum, EAM Fk 8979.

Järgmine oluline hoone Kreutzwaldi tänav 25a (registrinumber 27008) on linna identiteedi seisukohalt tähtis. Hoone on pärit linna algusaegadest, *urbaltisch* maja. Maja fassaadi katab sepanaelttega kinnitatud rõhtlaudis. Algupärased nurgalauad kaunistavad hoonet ning on palju säilinud T- kujulise jaotusega kaheraamseid puitaknaid koos rihverdatud piirdeliistudega. Akende vanad metallosad: sepishinged, nurgikud ja kremoonid lisavad väärtust. Eriti rikkalikult on kujundatud akende ehiskarniisid ja neil on rombidega kaunistatud suprapordiga frontoonid. Hoonel on lisaks barokstiilis tehtud tenderpiidad, lahtine eeskoda ja kaunis kalasabamustriline käsitööna valmistatud kahepoolne välisuks.⁷²

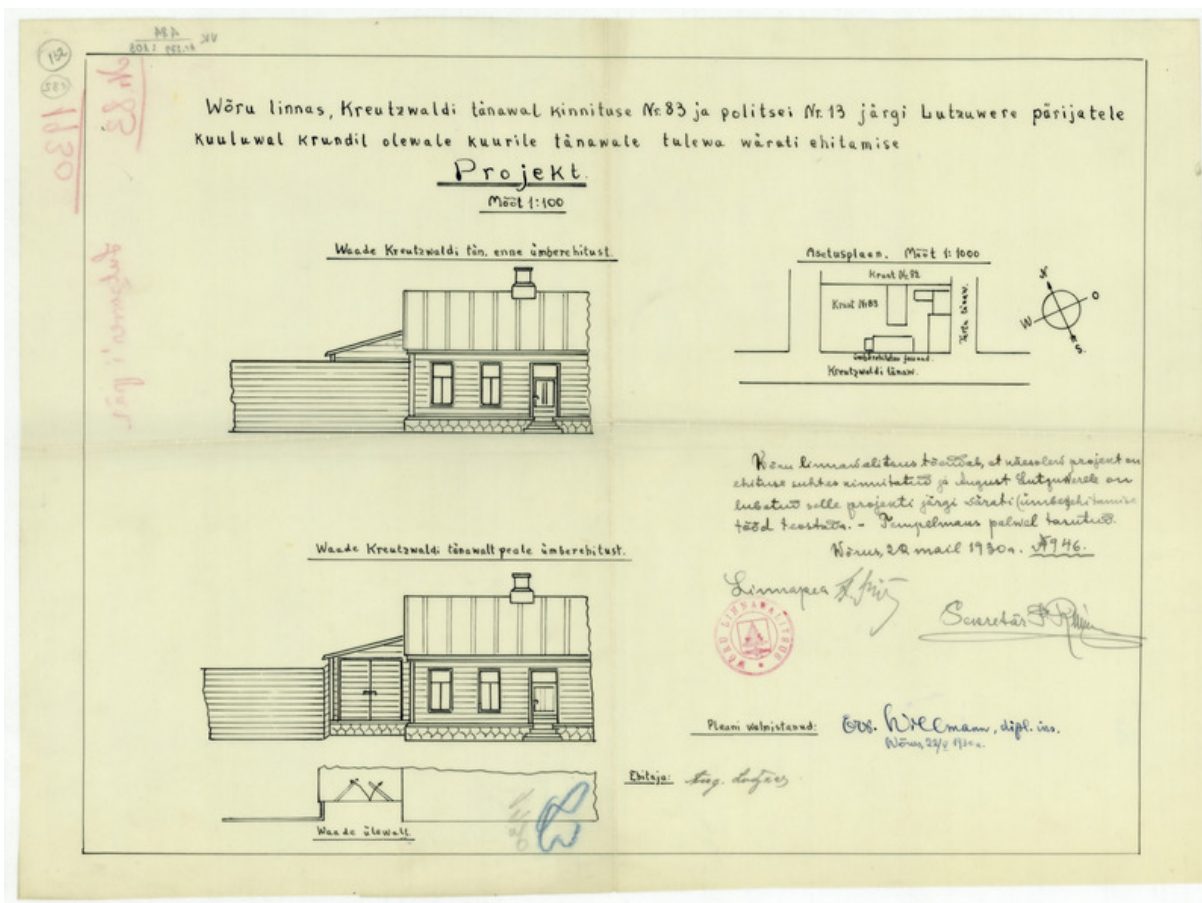
⁷² Kultuurimälestiste register, 27008/182 F. R. Kreutzwaldi tn 25a, <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=heritage&action=view&id=1028> (vaadatud 9. IV 2022).

23: Barokkstiilis sissepääs. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 998:184 F.

Järgmine linnaehituslik kihistus oli klassitsistlikud tüüpprojektid. Keiser Aleksander I kehtestas aastatel 1809–1812 kohustuse järgida ülevenemaalisi tüüpfassaade. Tüüpfassaadide albumeid trükis ilmus kokku neli. Tüüpprojekti järgi ehitatud elumajad olid näiteks Kreutzwaldi tn 33, Kreutzwaldi tn 36, Tartu tn 21.⁷³

Lisaks tüüpfassaadidega hoonetele kerkis 19. sajandil ka pisikesi hooneid ja lisaks mitmeid ümberehitusi 19. sajandi II poolest, historitsismiajastust ja 20. sajandi algusest, mil paljudele vanematele majadele oli mitmes järgus tükke juurde ehitatud. Juugendpuumaju ehitati 20. sajandi alguses. Võru majade hooviküljed on põnevate rippuvate trepikäikude ja veidrate väljaehitustega. Lisaks oli Võrus säilinud hulk ajaloolisi abihooned: aitu, saunu, kuure, pesukööke, talle, teenijatemaju jm. Lisaks mõni vana värav ja piire.⁷⁴

29: Näide värava kavandi kohta. Foto: Võrumaa Muuseum, VK_484:103 Ar 279:103

⁷³ K. Hallas, Eesti puitarhitektuur, lk 87-88.

⁷⁴ Puitarhitektuur, <https://www.voru.ee/puitarhitektuur> (vaadatud 9. IV 2022).

3. Küsitlusuuring

3.1. Küsimustiku koostamine

Antud uuring teenis mitut kindlat eesmärki, peamine siht oli teha kodanike seas selgitustööd ja kasvatada inimesi teadlikuks “muinsuskaitsejaks” ning teisi õpetades ja suunates õpin rohkem väärtusi tundma”. Kaitsetsooni loomisega 1973. aastal tahtis Muinsuskaitseamet linnaelanikesse istutada usku ajaloolisse keskkonda, innustada võrukaid olema oma vanalinna patrioodid. Vanalinna kaitsmiseks oli tarvis mobiliseerida kõik jõud ning rajooni juhtorganitelt saada tuge vanalinna säilitamisele.

3.1.1. Kasutamise eesmärk, küsitlusviisid ja ülevaade sisust

Teine eesmärk oli isiklik, püüdsin oma uuringuga saada konkreetsemat ülevaadet ajaloolisest keskkonnast, koguda infot suure hulga inimeste eelistuste, hinnangute ja palju muu kohta. Avaliku arvamuse küsitlus aitas tutvuda inimeste huvide ja hoiakutega.

Küsitlust viidi läbi veebis ja põhiliselt silmas-silma intervjuuna, sellepärast et palju vanemaealisi inimesed ei osanud hästi arvutit kasutada. Niisiis läksin vastaja juurde, esitasin küsimused ja täitsin ankeedi oma telefonis. Kasutasin veel telefoniküsitlust, sellepärast et paljud inimesed elasid kusagil mujal. Meili vahendusel saatsin ankeedi neile, keda ei saanud kodust kätte. Küsimustik koosnes vastusevariantidest ja avatud küsimustest, ankeedis oli 24 küsimust. Ankeedi väljasaatmisele eelnes katsetus, kas küsimused olid sõpradele täiesti arusaadavad ja sätestatud ühemõtteliselt, ning kus oleks vaja veidi täiendamist ja muutmist teha. Lisaks katsetasin mitu minutit kulus vastamisele. Tegin koostööd Võrumaa muinsuskaitse nõunikuga. Minu koostööpartner oli ka Võru linnavalitsus, kes reklaamis uuringut veebilehel ja Võru linna lehes. Arvamusuuringu levitamiseks kasutasin lumepallimeetodit ja kajastasin uuringut enda sotsiaalmeedias ehk suhtlusvõrgustiku (facebook) gruppides ja vastajate saamiseks reklaamisin toimuvat ka informatsioonitahvlitel Võru linnas.

Küsimustik oli jaotatud kolmeks alaosaks, esimene osa küsimustikust oli väärtushoiakud, mida arvatakse vanadest hoonetest ja kuidas suhtutakse hoone arendamisesse ning selle mõju vanalinnale. Võru vanalinn on osaliselt muinsuskaitse alla võetud ja vastavalt muinsuskaitseadusele kehtivad piirangud. Sellest tingituna tahtsin saada teada, kas väärtusi tulevikus mõistetakse.

Teine osa küsimustikust puudutab korrashoidu, eesmärgiks oli hinnata tegevust kultuuripärandi korrastamisel ehk milline on omanike tegutsemine hoonete kaitsmisel ja arendamisel.

Kolmanda osa eesmärk oli välja selgitada asjaolud, mis takistavad kultuuripärandi arendamist. Milline on omanike teadlikkus kohustuste, piirangute osas ja mille kohta soovitakse infot rohkem saada. Kultuuripärandi uuringus osales kokku 70 inimest.

3.2. Küsitlusuuringu andmete analüüs

3.2.1. Andmed kodanike väärtushoiakute kohta - uuringu tulemused

Võru vanalinna kohta on olemas varasemaid arvamusuuringuid, mis aitavad luua konteksti analüüsile ja võrrelda andmeid.

1986. a. avaldasid Võru Rajooni RSN TK mehed arvamust muinsuskaitseala piiride kohta. Nende sõnul, eriti Elmar Tiidu arvates, oli muinsuskaitse all liiga suur osa vanalinnast. Sellel maa-alal oli 150 hoonet ja nendes elas üle 2000 inimese. Arvati paremaks vähendada kaitsetsooni territooriumi ja ENSV Valitsuse ees esineti ettepanekuga, jätta kaitsetsooni vähem tänavaid. Kaitsetsooni taheti jätta vaid Katariina tänav ja Roosi tänav ning Koidula tänav ja Tamula järve vaheline piirkond. Seal oli Võru vanalinn kõige rohkem säilinud, ei olnud tekkinud uusi moodsaid maju ja kõige otstarbekam oli neid kaitsta. Nende arvamusel olid hooned halvas seisukorras ja inimesed nii öelda “ei olnud” huvitatud nendes elamisest. Aga tõeliselt seda küsimust laiemalt linnaelanikega ei arutatud.⁷⁵

Kadi Mõttuse 2016. a. Võru muinsuskaitseala puudutavas magistritöös oli tehtud uuring eesmärgiga koguda infot Võru linna elanike väärtushinnangute kohta ja milline on linlaste arvamus linnaosadest. Autor küsis rahvalt, millised on vähem väärtuslikud piirkonnad ja millised nende arust rohkem väärtuslikumad piirkonnad ning mida tuleks säilitada. Magistritöös selgus rõõmustavalt, et enim vastati, et kõige väärtuslikumaks peetakse ajaloolis-kultuurilist regiooni ehk vanalinna muinsuskaitseala ja vastuseks küsimusele mida säilitada, vastati ajaloolised hooned.⁷⁶

---

⁷⁵ T. Velliste, Külas Fredi Tomps, Märt Ploomipuu, Ilmar Jalas, Vaike Kupp. Raadiointervjuu, 8. XI 1986. Toim K. Toomas. Tallinn: Eesti raadio. Helisalvestis, 29 min ja 9 sek. Kättesaadav: ERR Arhiiv, <https://arhiiv.err.ee/vaata/ajakangas-voru> (vaadatud 15. IX 2022).

⁷⁶ K. Mõttus, Võru miljöö- ja muinsuskaitsealad: kogukond ja linnaplaneerimine, magistritöö, Eesti Maailikool, 2016, lk 71, 81.

3.2.1.1. 2022. aasta uuringu tulemused

2022. aasta uuring kinnitab, et endiselt kõrgelt hinnatakse vanalinna, kuue aasta jooksul ei ole väärtushoiakud muutunud. Uuringute vahelisel ajal on palju korda tehtud ja endisel kujul taastatud hooneid, kohati mõne muudatusega. Värskes uuringus selgus, et üldjuhul inimesed on vanalinnast vaimustunud ja soovivad restaureerida. Esines juhtumeid, kus pool majast oli Katariina-aegne ja teine pool hoonest ehitatud nõukogude perioodil. Teine pool hoonest ei kuulunud kaitse alla aga taheti samastuda naaberhoonega, näiteks pannakse selle eeskujul voodrilaud. Hoone asub linnas väärikas kohas Katariina alleel kuna ümberringi olevad hooned on väljapaistvad, siis sooviti tekitada mulje, nagu oleks see ka vana maja. Enne tööde tegemist tutvuti arhiivides leiduvate dokumentidega.

30: Katariina tn 4b võrdvärsel kujul taastamine. Foto: Autor.

3.2.1.2. Rahva arvamused muinsuskaitsealast

Üllatusena inimesed tegid ettepaneku suurendada muinsuskaitseala, et väärtustada ka hooneid F. R. Kreutzwaldi tn 62, 62a, 64 ja Petseri tn 51, 13, 25, Mõned inimesed avaldasid imestust, et miks on välja jäänud nende hooned.

31: Petseri tn 13. Foto: Autor.

32: F. R. Kreutzwaldi tn 51. Foto: Autor.

33: F. R. Kreutzwaldi tn 62. Foto: Autor

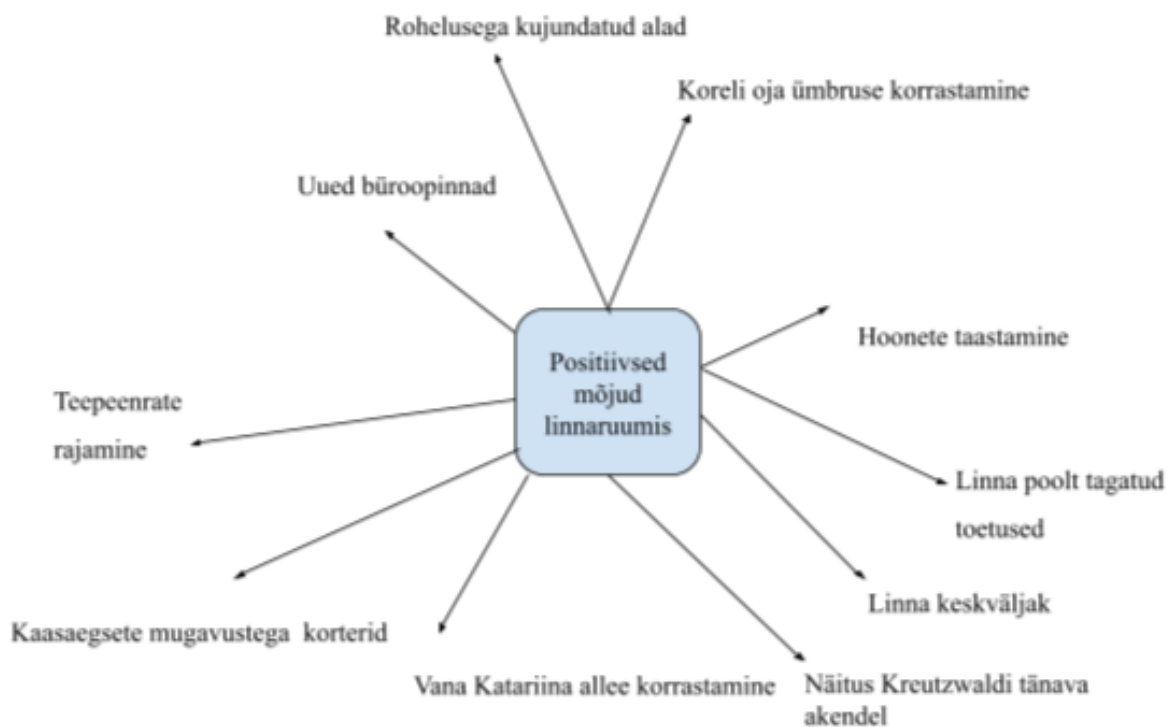

34: F. R. Kreutzwaldi tn 62a ja 64. Foto: Auor.

Küsisin linlastelt Võru Linnavalitsuse suhtumise kohta, valdavalt tundus, et keskkonda osatakse väärtustada liiga vähe. Ametiisikutega suheldes oli tekkinud vaidlusi ja lopsakad väljaütlemised nagu “miks selle hoone ostsid kui hakkama ei saa ja suuri summasid pole”, oli tekitanud konflikte ja nendepoolset vastandlikku suhtumist. Inimeste koostöö omavalitsusega oma huvide saavutamiseks ja ajaloolise keskkonna säilitamiseks võiks olla suurem. Võru Linnavalitsus on siiski viimaste aastate jooksul kasvatanud huvi ja remonditoetusi muinsuskaitsealal. Püüeldakse säilitamise poole ja aastal 2020 tõsteti toetuse määra. Kui varem igal aastal taotlejate vahel jagati 30 000 eurot siis edaspidi 50 000 eurot.⁷⁷

⁷⁷ H. Lakur, Võru linn tõstab muinsuskaitsealuste hoonete remonditoetust. – Võrumaa Teataja 19. I 2020.

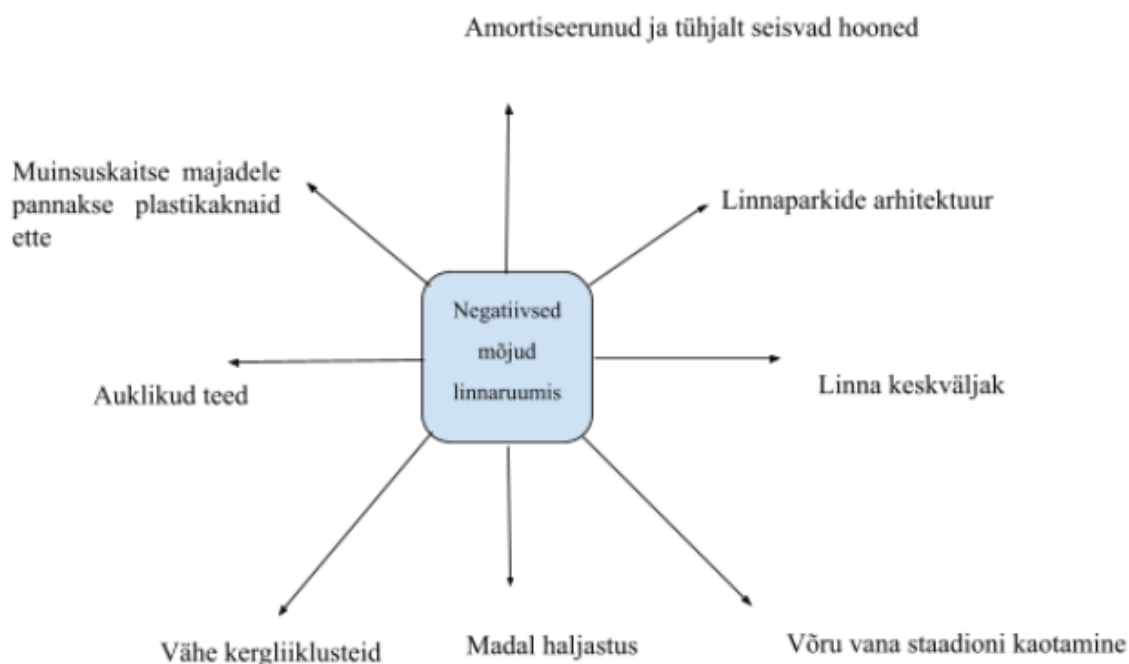
Anti ka negatiivset tagasisidet vanalinnale. Kõigile ei meeldinud puithooned ja nende säilitamine algupärasel kujul. Oma arvamust põhjendati sellega, et hoone on elamise masin, soovitakse olla moodne ja uuendustega kaasas käia – neil on omad ootused heale elule ja kahjuks ümberehitused on paratamatud. Fredi Tomps on öelnud, et muinsuskaitse segab ainult neid, kellele on rahvakultuur võõras ja kes omavolitsevad ega taha muinsuskaitseadust tunnistada.⁷⁸ Nende inimeste osakaal kogu vastajate hulgast oli siiski väike. Toodi esile, et Muinsuskaitseametil tuleks rangem ja järjekindlam olla, et inimesed vastutaksid oma tegude eest, näiteks sundida aknaid vahetama sobilike vastu.

Joonis 1. Elanike meelest positiivse mõjuga muutused linna ilmes.

⁷⁸ R. Alatalu, Arhitekt pärandi kaitsel. – Sirp 15. II 2019.

Joonis 2. Elanike meelest negatiivse mõjud linnaruumis.

Võrus avati 2022. aastal Mirja Otsa näitus “Võru linna unustatud pärlid”, mis jättis võrukatele hea mulje. Näitus oli põnev ja omamoodi eriline ja linnarahvale väga meeldis. See tekitas kõmu ja oli üks viis kuidas tõsta teadlikkust ja tuua inimesed vanalinnale lähemale, tekitada rohkem huvi. Kui näitusi tavaliselt korraldatakse muuseumides või kunstigaleriides siis see näitus toimus vabas õhus FriedrichReinhold Kreutzwaldi nimelisel tänaval. Kaheksa maja akendele paigutati plakatid, mis sisaldasid peale hoone toredate ajaloolise ülevaate veel mitmesuguseid fotosid ja linnaplaane.

35: Mirja Otsa vabaõhunäitus. Foto: Autor

36: Vabaõhunäituse standid F. R. Kreutzwaldi tänaval. Foto: Autor

3.2.2. Andmed hoonete kaitsmise ja arendamise kohta - uuringu tulemused

Kõikide majade korrashoiu kuldreegel on pidev hooldamine, oluline on oma tegevuse kooskõlastamine Muinsuskaitseametiga. Uuringus tuli välja, et Võru inimesed on hoolsad remonditegijad ja väga püüdlilikud pärandi hoidjad. Kõige tavapärasemad hooldustööd mida tehakse on viimistluse hooldus, muru niitmine ja vihmaveetorude parandamine.

Võrus on suhteliselt palju ettevõtjaid, kel on vahendeid restaureerida algkujul. See peegeldub ka linna üldilmes. Samas kõik ei ole varakad ja ei suuda hoonete eesti hoolitseda. Seepärast kasutatakse palju plastaknaid ja alternatiive, näiteks profiilplekki. Väga väike grupp inimesi ei tule hoolduse ja remondiga toime, kas nõrga tervise pärast, ei jätku töödeks sitkust ja jaksu, loomupärane saamatus, asjaajamised on keerulised või hooldamine on jäänud unarusse, sh ka juhul kui hooldamine on üle võtnud ühistu moodustamise järgselt kinnisvarahaldur. Vastajate seas oli omanikke, kes väidavad, et nad ei tee mitte midagi, sest Muinsuskaitseameti poolt väljastatud eritingimused määravad liiga palju. Vastajad põhjendavad seda sellega, et inimestel oleks huvi hooneid restaureerida, kui lubada neil laiendusi, näiteks üks korrus peale ehitada aga samas hoida arhitektuursed detailid. Kui seda ei lubata, siis on keeruline Võru ilmet parandada. Tingimusi on palju või liiga ranged ja ei sobi omanikele, et kaitsealust objekti restaureerida. Need hooned on jäetud seisma.

Järgmiseks põhjuseks on see, et omanikel pole õnnestunud saada toetust ja seepärast on raske hoonetele uut elu sisse puhuda, kuigi huvi hoone restaureerimise vastu on suur. Kohalikega juttu rääkides koorus lugu, kus hoone on jaotatud mitmeks korteriks aga majas sees elab vaid üks leibkond, kes tegeleb maja korrashoiuga. Ülejäänud rahvas on asunud välismaale või teistesse Eesti linnadesse, igatahes inimesed suhtlevad üksteisega vähe. Lisaks puudub korteriühistu ja raha ei kogune ühisfondi, mis teeb tervikrenoveerimise keeruliseks.

Üheks põhjuseks toodi välja ka see, et ei teata kust saada informatsiooni restaureerimiseks. Kuna selliseid materjale, näiteks laia laudist, nagu vanasti oli, ei ole enam tänapäeval võimalik saada teeb ehitise taastamise algupärasel kujul raskeks ja tekitab seisakut. Kodanikud ootavad suuremat abi ehitusmaterjalide otsimisel. Ehk omanikud leidsid, et vähene info takistab tegutsemast.

Kõige suurem mõjutegur on ikkagi oma finantseeringu puudumine. Põhjusena võib veel välja tuua vähese huvi pärandi vastu. Küsimustikule vastajatest 60% tahaksid restaureerida esimesel võimalusel pidades silmas ajaloolist väärtust. 23% osavõtjatest ei tee midagi ja ootavad uut korterit või seda, et olemasolev peab nende eluaja vastu ja nad ei näe vajadust selleks. 17% vastas, et neil puuduvad kas teadmised, oskused, tööjõud või vahendid. Vanalinnas on palju kortermaju üürile antud. Populaarne on turismindus ja armastatakse toitlustusasutusi ning hooneid arendatakse selles suunas.

3.2.1. Andmed omandisuhete ja kasutuse kohta

Küsimusele, kuidas saite muinsuskaitse all oleva hoone/korteri omanikuks 46% andsid vastuse teadlikult ostsin kaitse all oleva hoone. Vanu maju saab võrrelda vanade haruldaste ja kallite antiikesemetega. Inimesed tahavad ja ostavad kinnisvara vanalinna sellepärast, et ajaloolistel hoonetel on väga hea asukoht ja kõik on lähedal. Muuhulgas kinnisvara väärtus on kõrgem ja seal on hea arendada turismi.

Võru üks põhiline funktsioon mida vanalinnas arendatakse on külalistemajad ja kohvikud. Näiteks Jüri ja Fr.R.Kreutzwaldi tänavate piirkonnas. Palju kortereid ja maju on ehitatud ümber toitlustusasutusteks, toidukauplusteks ja võõrastemajaks, aga on ka püsielanikke. Enamasti investeeritakse raha objektidesse turismi eesmärgil, kuna sellega säilitatakse ka pärand on turismikultuuripärandile positiivset mõju. Objekti säilitamise nimel ollakse valmis tegema kultuurialast koostööd. Näiteks koostööks Fr. R. Kreutzwaldi memoriaalmuuseumiga.

Peaaegu 20% vastanud kodanikest ütlesid, et nad polnud ostu tegemisel teadlikud kaitse alla kuulumisest ja see tekitas ahastust. Samuti majades elavad üürnikud polnud kaitsest teadlikud. Suhteliselt palju ajaloolistes hoonetes elavad on üürnikud ja omanikud ise elavad teises linnaosas või veel kaugemal.

Mitmel juhul on saadud päranduseks ja tuntakse oma majade üle uhkust ja kindlalt soovitakse restaureerida, et kallis mälestus jääks kestma. Munitsipaliseerimisega said korteri 6% vastajatest. Üksikud inimesed on oma korteri näiteks Liitva linnaosas välja vahetanud vanalinnas oleva korteri vastu, sest muinsuskaitse all oleva hoone omanikuks olemisel on paremad tingimused kui hoonel, mis ei ole seotud oluliste näiteks linnaehituslike väärtustega.

Võrukad armastavad oma puitmaja, sest hoone sisekliima kvaliteet on parem ja puidust tehtud majad on hingavamad, tervislikumad ning soojapidavamad. See on peamine põhjus ja see

tegur hakkab kõige rohkem silma ning küünib esile vastuste hulgast. Isiklikest huvidest ja sisekliima teguritest lisaks hinnatakse omanikuks olemist veel mitmest aspektist. Enam-vähem sama suure toetuse andsid vastajad küsimusele kas toetan kultuuripärandi säilimist ehk maja ja selle kujunemislöö säilimist, mis on väga positiivne hoiak.

Mõned vastused on emotsionaalset kõnekad. Näiteks see, et kaitsega on huvitavam kui ilma kaitseta. Aga märgiti ka, et säilitamine ja taastamine on ebameeldiv kohustus, sellepärast et hoone on kehvast seisus ja riigi abi on väike. Kõik Võru inimesed loodavad saada Muinsuskaitse all olevale majale kas restaureerimistoetust, konserveerimistoetust, hooldamistoetust, toetust riigilt või selle allasutustelt (MKA, KredEx jt) ning kohalikul omavalitsuselt. Eelkõige takistabki neid raha puudus ja tundub, et toetusi antakse pigem heas korras hoonetele kuigi linnas on märksa halvemas seisus hooned. Ebaõiglaseks peeti jagada Kreutzwaldi tn 52 linnavalitsuse toetust, sest Norra toetusprogrammist "Muinsuskaitsealad ajaloolistes linnakeskustes" saadud summad olid niigi suured, katus polnud niivõrd halvast seisust kui võrrelda ümbritsevate hoonetega kus on lausa auk katuses. Ametnikud võinuks toetuse liigutada mujale. Muinsuskaitseametilt taotledes on võimalik kaasfinantseeringut saada 90% ja omaosalus peab olema vähemalt 10%. Võru linnavalitsuse toetuse määr on 30% kuid mitte rohkem kui 20 000 eurot ühe hoone kohta. Toetuse ja toetatavate hoonete arv on siiski kasvanud. Näiteks 4 järjestikusel aastal esitatud taotlustest said positiivse otsuse:

Mõned vastused on emotsionaalset kõnekad näiteks see, et kaitsega on huvitavam kui ilma kaitseta. Kõige juures avaldus veel, et ebameeldiv kohustus, sellepärast et on säilitamis- ja taastamiskohustused, kehvast seisus ja riigifinantseering on väike. Kõik Võru inimesed loodavad saada Muinsuskaitse all olevale majale kas restaureerimistoetust, konserveerimistoetust, hooldamistoetust, toetust riigilt või selle allasutustelt (MKA, KredEx jt) ning kohalikul omavalitsuselt. Eelkõige takistab neid raha puudus ja tundub, et rõhku asetatakse heaskorras hoonetele kuigi linnas on märksa halvemaid hooned. Ebaõiglaseks peeti jagada Kreutzwaldi tn 52 linnavalitsuse toetust, sest Norra toetusprogrammist "Muinsuskaitsealad ajaloolistes linnakeskustes" saadud summad olid niigi suured, katus polnud niivõrd halvast seisust kui võrrelda ümbritsevate hoonetega. Nendel kus on lausa auk katuse sees ja ametnikud võinuks toetuse liigutada mujale. Muinsuskaitseametilt taotledes on võimalik kaasfinantseeringut saada 90% ja omaosalus peab olema vähemalt 10%. Võru linnavalitsuse toetuse määr on 30% kuid mitte rohkem kui 20 000 eurot ühe hoone kohta. Näiteks 4 järjestikusel aastal esitatud taotlustest said positiivse otsuse:

	2021	2020	2019	2018
Sõlmitud lepingud (tk)	8	5	3	3
Toetuse summa	117 578,53	50 943	30 000	36 939,1

Allikas: Võru Linnavalitsusest saadud andmed

Et linna üldpilti ja seisukorda parandada toodi välja, et linnavalitsuse toetuse määr restaureerimistöodele peaks olema suurem või 50% osakaaluga. Ehk omaosalus ja kaasfinantseering võrdseks teha ja suurem raha eraldus, võrdne panustamine inspireerib rohkem kodanikke restaureerima. Näiteks Viljandis kompenseeritakse 50% ulatuses. Toetatakse arhitektuursete ehitusaegsete detailide, avatäidete restaureerimist ja hoonete värvimist. Samuti toetatakse hoonete sissesõiduteede ja hoovialade munakivisillutiste taastamist.⁷⁹ Kõige muu hulgas antakse preemiat omanike poolt tehtud restaureerimistöode

eest. Võrus puudub selleks jõud ja restaureerimistoetuse jagamisel lähtutakse asjaolust, et toetuse taotleja peab tagama kogu hoone välispiirete korda saamise.⁸⁰

Intervjuus ja küsitlusankeedi vastuste põhjal selgus, et ajalooliste hoonete restaureerimine algupärasel kujul põhjustab raskusi. Inimesed, kes küsitlusankeedile vastasid ja ka need keda intervjuerisin ütlesid, et 70% omafinantseering on liiga kõrge ja isegi 30% linna kaasfinantseeringut on inimeste meelest väike. Seetõttu ei olda väga huvitatud oma kaitse all oleva hoone ajaloolise ilme säilitamisest, kuna puuduvad vajaminevad ressursid. Kuna kogu hoone restaureerimine on korruga kulukas siis tahetakse teha töid jao kaupa, näiteks esimesena katus. Mõned vastanud jällegi ei soovi restaureerida muinsuskaitseameti meele järgi, sellepärast et pole otstarbekas, nad küsivad endalt milleks maksta rohkem.

Küsisin, kas olete huvitatud enda kaitse all oleva hoone ajaloolise ilme säilitamisest. Ligikaudu 70% vastasid, et peavad vajalikuks ja on nõus maksma asjakohast hinda. Võib olla kulukas ettevõtmine, aga paljude arvates on seda väärt. Jällegi 27% vastasid, et juhul kui piirangud ei sega maja korrastamist ja umbes 8% ütlesid, et ei paku huvi. Piirangutes kärbete tegemine on meeltnööda neile, kellel on ulatuslikud ehitusplaanid või tahaksid hoone välimust isekujundada. Miks inimesed ei ole vähimalgi määral huvitatud taastamisest on

⁷⁹ Restaureerimistoetuste ja preemiate määramise kord, 2022. – Riigi Teataja, <https://www.riigiteataja.ee/akt/408022022007>(vaadatud 16. V 2022).

⁸⁰ Muinsuskaitsealal paikneva hoone toetuse kord, 2018[täiendatud 2010]. – Riigi Teataja, <https://www.riigiteataja.ee/akt/425062021025> (vaadatud 16. V 2020)

sellepärast et nad pole rahul detailplaneeringuga, enim soovitakse ehitada majale lisakorrus peale.

Teiseks öeldi, et selliseid lagunenuid hooned, kuurid ja muud vanad hooned tuleks lammutada. Need on koledad ja tuleks lõpuks maha võtta ja välja vahetada. Levib veendumus, et uus on parem kui vana. Tänapäeval kodus tehakse euroremonti, sest euroremont on kaugelt odavam, kui vana maja restaureerimine ja inimesed ikka tahavad omada uusi asju, nii on ka hoone materjaliga. Eriti kuna tänapäeval on nii palju uute materjalide valikut. Kõik uus tundub parem, aga materjaliomadustelt on palju ka negatiivseid külgi, tegelikkuses asendamine võib kallim olla. See tähtis asi on teadvustamata.

Küsimustiku lõpetuseks küsisin veel üht ettepanekut, mida saaks linlaste arvates vanalinna paremaks muutmisel teha. Linlastel oli selle kohta ühene seisukoht. Neil läheb korda vanalinn ja tahaksid paremini korrastada puitmaja ja et linnavalitsuse prioriteet kohaliku pärandi suhtes veel rohkem suureneks. See teeb kodanikud õnnelikuks, sellepärast et majakesed on neile kodukandi sümbol ja on elanike seisukohast tähtsad – need tagasihoidlikud puithooned tähistavad Võru linna ajalugu. Me ei taha jäädvustada neid ajalooõpikutes, arhitektuuri raamatutes ega fotodena muuseumis, vaid igavesti jäädvustada päris elus. Meie igapäevases keskkonnas. Kõige parem on õppida tundma vaadates ja uurides.

Kokkuvõte

Võru vanalinn on väga eriline. Linn on rajatud 18. sajandil kindla plaani alusel. II Maailmasõja järel asuti kommunistliku partei eestvedamisel linna tugevalt moderniseerima, vanalinnas oli säilinud palju hooneid, kuid nende säilitamisest ei hoolitud ning ka vanalinna püstitati uusi ja suuri ehitisi. Linn võeti muinsuskaitse alla 1973. aastal. Linna üldpildis ei paku uusehitised just palju, küll aga on inimestel tohtu soov säilitada väheseid säilinud puitmaju.

Kui varem oldi uhked Nõukogude võimu saavutuste üle, siis nüüdseks aeg on muutunud ja inimesed igatsevad keisrinna Katariina II ajastu ja 19. sajandi arhitektuuri järele, mis pakub rahvale suurt elamust ja huvi. Ajalooliste hoonete seisukord Võru linnas on suhteliselt hea, aga rahutuks muudab olukord F. R. Kreutzwaldi tänaval. Seal kandis asuvad majad vajavad kiiret linna toetust ja omanike ettevõtlikkust, sest just need majad iseloomustavad kõige paremini Võru ajaloolist linnapilti.

Nõukogude perioodil ehitati tüüpprojektide järgi uusi maju kaunitesse kohtadesse vanalinna. Tänu muinsuskaitseala loomisele ja tänu muinsuskaitsega tegelenud inimestele, haarati ohjad oma kätte ning hakati järjepidevalt tegelema Võru vanalinnaga. Nii öelda rasketel aegadel säilis muinsuskaitse suure tähelepanu all natuke Võru 18.–19. sajandi arhitektuuri.

Tänapäeval ametnikud kaalutlevad oma töös uute majade sobivust ajaloolise linnaruumiga, näiteks sätestatakse kõrgusepiirang või katuse kuju. Läbimõeldud projekt, kuhu mida ehitada, kooskõlastatakse Muinsuskaitseametiga. Arengud vanalinnas ei ole alati ideaalsed, aga täielikku lammutamist esineb harva, ainult erakordsel põhjusel, näiteks tulekahju korral.

Kui nõukogude perioodil hinnati uusi arendusi, siis värske uuringu tulemusena tahetakse praeguste põlvete meelest linna kujundada kultuuripärandi kaudu. Hooned tuleb korda teha ja otstarve leida. Eelistatakse linna arendada rohelusega ja tegeleda üksikute kasutuskõlbmatuks muutunud hoonete korrastamisega ja taaskasutamisega – mitte uusarendusega.

Nõukogude ajaga võrreldes hinnatakse tänapäeval muinsuskaitseala kõrgelt. Enam ei soovita muinsuskaitseala vähendada või sootuks kaotada, vaid hoopistükkis ala laiendada ja anda kaitset veel mõnele seda väärivale ning vajavale hoonele. Kuna ajaloolisi hooneid on meil vähe alles ja seega tuleks arvele võtta ka need hooned, mis mingitel põhjustel on kunagi muinsuskaitsealal välja jäetud.

Nõukogude ajal tegeles Võru kaitsega VAMKI, aga kuna Võrus oli vastuolu kohaliku täitevkomiteega ja ka väärtushinnangud olid alles kujunemas, ei suudetud Võrus piisavalt palju ajaloolise linna kaitseks teha. Alles viimastel aastatel on restaureerimise buum ja näeb hästi korda tehtud hooneid. Suuremalt jaolt kehva materiaalse olukorra tõttu ei suudeta restaureerida oma kodu nii nagu vaja ja tahaks. Linnavalitsuse abiga ja uute toetusprogrammide välja töötamisega saavad hooned korda.

Kui varasemalt suhtuti ajaloolistesse ehitistesse kergekäeliselt ja kõrgematele võimudele ei läinud nende säilitamine niivõrd korda, siis nüüd on hoopis teisiti. Aeg ja uuring on näidanud, et suhtumislaad ja väärtustunne on muutunud, säilinud linnaruumi suhtutakse elurõõmsalt ja lugupidavalt. Uuringust tuli välja võitlev ja hoolitsev hoiak. Antud küsitlusuuringuga taheti toetada elanikke püüdlusi ja tõestada, et kodanikud väärtustavad ja hoiavad vanalinna.

Uuring näitas, et objektide kaitse ei ole ainult muinsuskaitseameti ülesanne, vaid kaitse on mitmepoolne. Tänu muinsuskaitsele ja kohalikele eestvedajatele on tsaariaegne ehituskunst osaliselt säilinud ja võrukad on aegamööda õppinud tundma ja väärtustama kohalikke arhitektuurinähtusi. Uuringu käigus linna ajaloo jutustamisega ja muinsuskaitse missiooni tutvustamisega kogesin, et küsitletavad hakkasid muinsuskaitse kombeid mõistma Puitarhitektuurist teistmoodi kõneldes saab suunata inimesi võtmaobjektide hoidmist oma südameasjaks.

Valgustustöö ehk teadmiste levitamine ja südamega õpetamine mõjutas rahvast ja hakati pöörama rohkem tähelepanu ajaloolisele keskkonnale. Muinsuskaitseameti õilis eesmärk on inimesi õpetada väärtustama säilinud ajaloolist keskkonda ja suunata koostööks. Seda eesmärki taotlesin ka mina tehes esmalt selgeks Võru linna kujunemise loo ja võttes eesmärgiks inimestele seda tutvustada, et see aitaks negatiivset suhtumist muuta. Küsitlusuuringu ideaal oli, et tekiks erk huvi selle vastu, mis neid ümbritseb. See eesmärk saavutati koos andmete kogumisega arvamuste ja hoiakute kohta.

Summary

The current Bachelor's thesis is about valuing cultural heritage in Võru, Estonia and polling on the opinion of inhabitants on the heritage value of the old town. The research consists of three chapters. First, the introductory historical section speaks of the origin and development of the city, architecture and the establishment of a heritage conservation area in the year of 1973.

The research gives an overview of principles of the preservation of the urban space, cultural monuments, special conditions for the heritage protection in the detailed plans, the boundaries of the protection zone, the peculiarity and values of the heritage protection area and the categories of the protection.

The third chapter of the thesis is based on the survey carried out among the citizens of the old town. The aim was to research the values, opinions, interests, and in some cases, goals of the people in the heritage protection. In short, how the Võru people view the local construction heritage and the preservation of parts of the old architecture.

The results of the study

The old town of Võru is very special. The majority of the old town's structures were built during the 18th and 19th centuries. During World War II, a lot of the buildings in the old town were destroyed. The Soviet Union began to modernise the town vigorously. Many buildings have been preserved in the old town but their preservation has not been taken care of. New and large buildings have been erected in Võru. Kreutzwaldi street in Võru and similar places of historical importance were designated as protected areas in 1973. The new developments and the reconstruction of the Soviet period buildings do not create much interest among the local residents but there is a large desire to preserve few of the surviving historical tsarist built houses by then.

In the past people liked the Soviet Union's plain, inexpensive architecture but the times have changed and the demand is growing for the more ornate style of architecture of Emperor Catherine II. The condition of the historic buildings in Võru is relatively good but the situation on F. R. Kreutzwaldi Street is troubling because the houses on it best characterise the historical cityscape of Võru. To renovate these houses we need support from the government and the entrepreneurs.

During the Soviet period large panel houses were built in random, beautiful places in Voru where there was free land. Thanks to the establishment of the Heritage Protection Institution and the people involved with it, the reins were taken over and the downtown of Võru was slowly but constantly being reconstructed. Despite the opposition of the municipal officers at the time the Heritage Protection Institution was able to preserve a number of the 18th and 19th century's buildings in Võru.

Nowadays officials are considering in their work, the suitability of the new houses for the historical urban space; for example, setting a restriction for height of the building or the shape of the roof. A well thought-out project of where to build will be approved by the National Heritage Board. Developments in the old town are not always ideal. Complete demolition of a historic building is rare and would only be approved for an exceptional reason, such as a fire.

The work of enlightenment, the dissemination of knowledge, and teaching with one's heart, influenced the people and they began to pay more attention to the historical environment. The noble goal of the National Heritage Institution is to teach people the value of the preserved historical environment and to direct them to cooperation. I also helped to pursue their goal by first clarifying the story of the formation of the city of Võru and aiming to introduce it to its residents so that it would help to change any negative attitudes. The purpose of my research was to arouse a keen interest in what surrounded the local people of Voru. This goal was achieved through the collection of data on opinions and attitudes.

During the Soviet era, VAMKI was involved in the protection of Võru, but there was a conflict with the local executive committee and since values were still developing, not much could be done to protect the historic town. Only in recent years has the restoration boomed and the buildings have been beautifully tidied up. Due to the largely poor material situation it is not possible to restore historic homes as needed and wanted. With the help of the city government and the development of the new support programs the buildings could be renovated and upkept.

In the past, historic buildings were treated lightly and the higher authorities did not care to preserve them, now it is quite different. Time and research have shown that attitudes and values have changed from over the years and the preserved urban area has a lively and respectful environment. My research revealed a fighting and caring attitude. The aim of this

survey was to support the aspirations of the residents of Voru and to prove that they still value and would prefer to preserve the downtown.

The study showed that the protection of Võru's historic district is not only the task of the National Heritage Board, but is multilateral. Thanks to the heritage protection and local leaders the tsarist architecture has been partially preserved. The local people have gradually learned to know and appreciate the local architecture. In the course of the research, by telling the history of the city and introducing the mission of the heritage protection, I experienced that the respondents began to better understand and appreciate the customs of the heritage protection.

The work of enlightenment, the dissemination of knowledge, and teaching with one's heart, influenced the people and they began to pay more attention to the historical environment. The noble goal of the National Heritage Institution is to teach people the value of the preserved historical environment and to direct them to cooperation. I also helped to pursue their goal by first clarifying the story of the formation of the city of Võru and aiming to introduce it to its residents so that it would help to change any negative attitudes. The purpose of my research was to arouse a keen interest in what surrounded the local people of Voru. This goal was achieved through the collection of data on opinions and attitudes.

Kasutatud allikad

Arhiiviallikad

Dr. Fr. R. Kreutzwaldi Memoriaalmuuseum

DrKM F 314:41/n Muuseumis käivad restaureerimistööd, 1952.

Eesti Arhitektuurimuuseum

EAM Fk 8979 Friedrich Reinhold Kreutzwaldi elutöö talletamiseks rajatud muuseum, 1980-ndad

Rahvusarhiiv

EAA.298.2.11 leht 2 J. Thetkarovi koostatud plaan, 1850.

Võrumaa muuseum

VKF 82 Avaldus Võru muuseumi kogus, 1784.

VK F 1713 F Ülevaade Võru linnale piiritusvabriku katuselt, 1900.

VK F 998:94 FVõru, Kreutzwaldi tänav. Vaade Tartu tn. ristmikult kagusse, 1984.

VK F 1499:47 F/n Ümberehitatud Võru mõisa härrastemaja, 1919.

VKF 82 Avaldus Võru muuseumi kogus, 1784.

VK F 725:1/26 F Tulekahjus põlenud hooned, 1930ndad.

VK F 725:1/25 F Maha põlenud hoone riismete koristamine.

VK F 699:2 F/n Võru piimatööstuse ehitamisel olev hoone, 1976.

VK F 361:10 F Lammutamine ja ehitamine käsikäes, 1963.

VK F 699:1 F/n Ehitusjärgus olevad hooned, 1971.

VK F 1131 F Töölaua taga istub Rein Riitsaar, 1984.

VK F 794:14 F/n Hoone lammutamine, 1973

VK F 794:3 F/n Majadega ümbritsetud hoov, mis nüüd minevik, 1976.

VK F 150:1 F seinale paigutatud suur loosung "Sind ootab kultuurimaja ehitustanner", 1964.

VK F 150:2 F/n Uue kultuurimaja ehitamine algjärgus, 1963

VK F 998:61 F Punaste Küttide väljak, 1984.

VK F 794:17 F/n Krümmeri kooli lammutamine, 1976.

VK F 975:2 F/n Võru koduloomuuseumi pidulik avamine, 1983.

VK F 963:9 F/n Võru Koduloomuuseumi hoone, 1982

VK F 1158:39 F/n Võru Koduloomuuseumi näituse avamine, 1985.

VK F 998:184 F Barokkstiilis tehtud sissepääs, 1977.

K _ 484:103 Ar 279:103 Näide värava kavandi kohta, 1930.

F 794:15 F/n Vanade majade lammutamine uute lisandumiseks, 1971.

VK F 150:1 F Kultuurimaja seinale paigutatud suur loosung "Sind ootab kultuurimaja ehitustanner", 1964.

VK F 742:42 F/n Uhiuus Kandle seltsimaja, 1977

VK F 794:7 F/n F. R. Kreutzwaldi tänava vaade, 1967.

Muinsuskaitseameti arhiiv

P-1360

P-1729

P-5850

P-6201

P-1926

P-1567

VLAKV.1.23

A-826

P-5864

f 5071 n1 s: Võru rajoon. Kirjavahetus arhitektuurimälestiste küsimuses.

Rahvusarhiiv

EAA.298.2.11 leht 2 J. Thetkarovi koostatud plaan, 1850.

Kasutatud kirjandus

K. Altoa jt, Eesti linnaehituse ajalugu. Keskajast tsaariaja lõpuni. Tallinn: Raamatutrükikoda, 2019.

E. Ploom, Võru. Tallinn: Eesti raamat, 1976.K. Kodres jt, Eesti kunsti ajalugu 1940-1991. I osa. Tallinn: Raamatutrükikoda, 2013

M. Port, Nõukogude Eesti arhitektuur. Tallinn: Perioodika, 1983.

A. Randla, Aja Lugu. Muinsuskaitse ja restaureerimise ajaloost. Tallinn: Raamatutrükikoda, 2016.

R. Pullat, Võru linna ajalugu. Tallinn: Eesti Raamat, 1984

Suulised allikad

R. Alatalu, suuline vestlus autoriga, 8. IV 2022. Märkmed autori valduses.

Väitekirjad

A. Needo, Võru muinsuskaitseala linnaruumi analüüs ja inventeerimismetoodika. Bakalaureusetöö, Eesti Kunstiakadeemia, muinsuskaitse ja konserveerimise osakond. Tallinn, 2008.

K. Mõttus, Võru miljöö- ja muinsuskaitsealad. Kogukond ja linnaplaneerimine, magistrیتöö, Eesti Maaülikool, 2016.

L. Hansar, Linnast muinsuskaitsealaks. Linnaehituslike struktuuride muutused Eesti Väikelinnades 13.-20. sajandil. Doktoritöö, Eesti Kunstiakadeemia, muinsuskaitse ja

R. Alatalu, Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986-2002. Rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis. Doktoritöö, Eesti Kunstiakadeemia, muinsuskaitse ja konserveerimise osakond, Tallinn, 2012.

Internetiallikad

A. Ruusmaa, Kümme Võru linna maja, 8. - Võrumaa Teataja, nr. 100 5. IX 2009.

Ajakangas: Võru. Raadiointervjuu, 10. IX 2013. Tallinn: Eesti Raadio. Helisalvestus, 29 min 12 sek. Kättesaadav: ERR Arhiiv, <https://arhiiv.err.ee/vaata/ajakangas-voru>(vaadatud 04. I 2022).

ENSV Ministrite Nõukogu määrus < Pärnu, Tartu, Haapsalu, Kingissepa, Paide, Rakvere, Viljandi ja Võru linna ning Lihula alevi ajalooliste keskuste kaitsetsoonide põhimäärus> ning kaitsetsoonide piiride kinnistamise kohta. - ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja 9. III 1973, nr 10.

H. Lakur, Võru linn tõstab muinsuskaitsealuste hoonete remonditoetust. - Võrumaa Teataja 19. I 2020.

Kohtust. Võru süütaja sunnitööle. - Uus Eesti 16. VIII 1938.

Kultuurimälestiste register, 27008/93 L. Koidula tn 5//Seminari tn 1a. <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=heritage&action=view&id=895> (vaadatud 22.03.2022).

Kultuurimälestiste register, 5744 Hoonete kompleks, kus . a. il 1833-1877 elas ja töötas Friedrich Reinhold Kreutzwald,

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=5744> (vaadatud 10. IV 2022).

Kultuurimälestiste register, 27008/182 F. R. Kreutzwaldi tn 25a, <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=heritage&action=view&id=1028> (vaadatud 9. IV 2022).

L. Marje, Võrratu väikelinn Võru. Raadiointervjuu, 10. IX 2013. Toim L. Marje. Tallinn: Eesti Raadio. Helisalvestus, 48 min 32 sek. Kättesaadav: ERR Arhiiv, <https://arhiiv.err.ee/vaata/kop-vorratu-vaikelinn-voru>(vaadatud 04. I 2022).

Muinsuskaitsealade ajaloost, <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/muinsuskaitsealad> (vaadatud 15. IX 2022).

Muinsuskaitsealad, <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/muinsuskaitsealad> (vaadatud 15. IX 2022)

Müürsepa maja, <https://vorumuuseum.ee/wp-content/uploads/2022/04/Piltidega-Muursepa-maja2.pdf> (vaadatud 21. 04.2022).

Muinsuskaitsealal paikneva hoone toetuse kord, 2018 [täiendatud 2010]. – Riigi Teataja, <https://www.riigiteataja.ee/akt/425062021025> (vaadatud 16. V 2020).

O, Kotšenovski. Võru arhitektuuri päevaküsimusi. - Sirp ja Vasar 15. X 1976.

Puitarhitektuur, <https://www.voru.ee/puitarhitektuur> (vaadatud 9. IV 2022).

P. Härmson. Rinnutsi Võru Rajooni arhitektuuriprobleemidega. - Sirp ja Vasar 27. VI 1980.

R. Alatalu, Arhitekt pärandi kaitsel. - Sirp 15. II 2019.

Restaureerimistoetuste ja preemiate määramise kord, 2022. – Riigi Teataja, <https://www.riigiteataja.ee/akt/408022022007>(vaadatud 16. V 2022).

Tuletõrjuja-tulesüütaja. - Maa Hääl 16. V 1938.

T. Velliste, Külas Fredi Tomps, Märt Ploomipuu, Ilmar Jalas, Vaike Kupp. Raadiointervjuu, 8. XI 1986. Toim K. Toomas. Tallinn: Eesti raadio. Helisalvestis, 29 min ja 9 sek. Kättesaadav: ERR Arhiiv, <https://arhiiv.err.ee/vaata/ajakangas-voru> (vaadatud 15. IX 2022).

Võra süütaja vanglasse. - Uus Eesti 19. V 1938.

Võru tules. - Sakala 15. V 1935.

Võru vanalinna muinsuskaitseala võib kaduda. Eesti päevaleht, 19. 2004. - <https://epl.delfi.ee/artikkel/50995417/voru-muinsuskaitseala-voib-kaduda> (vaadatud 21. IV 2022).

Võru vanalinna muinsuskaitseala. Maaametigeoportaal: <https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/kultuurimalestised> (vaadatud 10. IV 2022).

Võru Gümnaasium, <https://voru.edu.ee/index.php/et/koolist/uldinfo1/koolimaja-ajalugu> (vaadatud 09. IV 2022).

Õiges suunas. - Sirp ja Vasar 27. IX 1957

Üks võru linna hariduselu kujundajaid Caspar Heinrich Krümmer. - Wõrumaa Teataja, nr. 55. 17. V 2014.

Lisa 1. Pärandi aineiline Küsitlusankeet

Kodu muinsuskaitse all

Olen Jette Paat, õpin Eesti Kunstiakadeemias muinsuskaitset ja konserveerimist. Olen kolmanda kursuse tudeng ja valisin enda bakalaureusetöö teemaks Võru vanalinna muinsuskaitseala. Hinnates Võru vanalinna üldpilti, leian, et Võru muinsuskaitseala kinnistud vajavad põhjalikku uurimist, hulk hooneid vajavad restaureerimist. Alustan uuringut, et anda hinnang muinsuskaitseala hoonete hoidmisele ja hooldamisele ning elanikkonna arvamustele. Sellepärast viin läbi kultuuripärandi teemalise arvamusuuringu milles osaleb elanikkond.

Võru vanalinna muinsuskaitseala on riiklikult kaitse alla võetud juba 1973. aastal (mälestise registri number 27008). Muinsuskaitseala koosneb Tamula järve ja Koreli oja vahel paiknevast ajaloolisest linnatuumikust. Võru on keisrinna Katariina II 1784. aasta korraldusel rajatud linn ning sellisena Eestis unikaalne. Muinsuskaitsealade eesmärk on kohaliku ehituspärandi ja traditsioonide säilitamine ja jätkamine. Ühtmoodi väärtuslikeks peetakse nii ehitiste detaile, materjale ja mastaape kui ka nende paiknemist maastikul või kinnistul.

Olen sündinud, kasvanud ja õppinud Võrus ja seega Võrus toimuv on minu elus erilise tähelepanu all ning südamelähedane. Kallid võrulased, ma palun Teie kaasabi

bakalaureusetöö valmimisel ja Võru vanalinna hoidmisel. Leia meie kodukandi hüvanguks 5 minutit ja vali enda jaoks üks kõige õigem vastus. Küsimustik on anonüümne.

F. R. Kreutzwaldi tänava vaade 1967. aastal. Foto: Võrumaa Muuseum, VK F 794:7 F/n.

Väärtushoiakud

1. Puitmajad on Võru eripära, kui palju armastad olemasolevat madalat ja liigendatud hoonestusviisi, mitmekesisust, tänavavõrku, haljastust ja kinnistustruktuuri?

- a) Väga meeldib
- b) Olen harjunud, mul ükskõik
- c) Ei väärtusta, iganenud

2. Võru vanalinnas on pilkupüüdvad ja algupäraselt säilinud majad. Kas Teie arvates väärtused nagu inimsõbralik mõõde, algupärased arhitektuursed detailid, tänavavaated jne, kas need on olulised?

- a) Oluline vana säilitada
- b) Ükskõik
- c) Ma pole mõelnud selle peale
- d) Eelistan modernsust

3. Muinsuskaitseala iseloomu kujundavad vanad abihooned, väikevormid, haljastus ning ümbritsev aed ja aiapiirded, mis moodustavad koos hoonega tervikliku ansambli. Kui oluliseks väärtuseks peate terve kinnistu kompleksust?

- a) Oluline väärtus

b) Oleneb üksikute hoonete seisukorrast

c) Ei pea väärtuslikuks

4. Milline on Teie arvamus, kui palju omavalitsus väärtustab ja hoiab Võru vanalinna, selle muinsuskaitseala ja väärtuseid ?

a) Hästi

b) Rahuldavalt

c) Liiga vähe

5. Millised viimase aja muutused linnaruumis on Teie meelest positiivse ja negatiivse mõjuga?

Pikk vastuse tekst

6. Kui palju mõtlete hoone dekoratiivdetailidele (välisuks, akende raamijaotus, puitpits, voodrilaua profiil, karniisid, sandrikud, kassetid jne)?

a) Oluline säilitada ka pärast hoone renoveerimist

b) Soovin kaasajastada

c) Ei pea neid oluliseks

d) Hooldus ja remont

Hooldus ja remont

7. Kas olete külastanud Muinsuskaitseameti hallatavaid avalikke infobaase?
(Kultuurimälestiste register, Muinsuskaitseameti koduleht)

a) Jah

b) Pole teadlik nendest

c) Ei

8. Kui tihti teostate omandis või valduses olevate hoonete remont- ja hooldustöid?

a) Järjepidevalt

b) Aeg-ajalt

c) Suurte tööde tegemiseks puuduvad finantsvõimalused

d) Füüsiliselt ei jõua

e) Hooldamine on jäänud unarusse, hooldamise on üle võtnud ühistu moodustamise järgselt kinnisvarahaldur

9. Kas eelistate oma kinnistut ise hallata või kasutada kinnisvarateenust?

a) Ise

b) Kinnisvarahaldur

10. Kas enne tööde tegemist tutvute arhiivides leiduvate dokumentidega (projektid, vanad fotod)?

a) Linnavalitsuse või mõni muu arhiiv

b) Kultuurimälestiste register, MUIS, Ajapaik

c) Ma pole kunagi selle peale mõelnud

d) Ei ole tutvunud

11. Kas plaanite maja korrastamist?

a) Jah, esimesel võimalusel

b) Minu eluaja peab vastu

c) Puuduvad teadmised, oskused, tööjõud ja vahendid

d) Ei tee midagi ja ootan uut korterit

12. Millest esimesena alustaksite oma hoone renoveerimist?

a) Välisseinte soojustamine

b) Akende vahetus

c) Küttekollete korrastamine

d) Ventilatsioonisüsteemi rajamine

e) Vundament

f) Muu

13. Millist kasu näete hoone korrapärasest hooldamisest ja/või renoveerimisest

a) Sisekliima paranemine

b) Küttekulude langus

c) Mugavam ruumikasutus

d) Peremehetunne

e) Kinnisvara väärtuse tõus

f) Teadmiste tõus

g) Maja ja selle kujunemislöö säilimine

14. Kas olete nõus maksma rohkem, et hoone ajalooline ilme säiliks?

a) Jah

b) Ajaloolise ilme säilitamine ei pruugi olla kallim

- c) Ei
- d) Omandiga seonduv

Omandiga seonduv

15. Kuidas saite muinsuskaitse alal oleva hoone/korteri omanikuks?

- a) Päranduseks
- b) Elan siin juba enne muinsuskaitseala moodustamist
- c) Teadlikult ostsin kaitse all oleva hoone
- d) Ostu tegemisel ma polnud teadlik, et hoone on kaitse all

16. Kas eristate mälestist muinsuskaitse all olevast hoonest?

- a) Jah
- b) Minu jaoks kõik üks ja sama

17. Kuidas hindate muinsuskaitse all oleva hoone omanikuks olemist?

- a) Minule sobib vana maja sisekliima (tervislik)
- b) Ebameeldiv kohustus
- c) Hea investering
- d) Toetan kultuuripärandi säilimist

18. Kas olete huvitatud enda kaitse all oleva hoone ajaloolise ilme säilitamisest?

- a) Pean vajalikuks
- b) Kui piirangud ei sega maja korrastamist
- c) Ei paku huvi

19. Millist nõu olete kasutanud enda vara korrastamisel?

- a) Muinsuskaitseameti nõustamine
- b) Pädevad isikud (ehitajad ja vanad meistrid)
- c) Naaber (üht-teist teab ja on midagi teinud)
- d) Koolitused
- e) Videod
- f) Mitte midagi kasutanud

20. Kuidas suhtute omandi kaitse all olemisse?

- a) Kaitse on õigustatud

b) Oleneb hoone tehnilisest seisukorrast

c) Piirangud on liiga ranged

d) Ei oma tähtsust

21. Kui väga olete kursis muinsuskaitseadusest tulenevate nõuetega?

Read

Veerud

Muinsuskaitse põhimõtted

Jah, olen teadlik

Omaniku kohustused

Natuke tean

Omaniku õigused

Ei ole teadlik

Muinsuskaitse eritingimused

Toetused

22. Kui alustate renoveerimist kas teate kuhu esimesena pöörduda?

a) Linnavalitsus

b) Linnaarhitekt

c) Muinsuskaitse nõunik

d) Projekteerida

e) Ehitusfirma

23. Milline on olnud teie kogemus kohaliku muinsuskaitseametnikuga?

a) Nõunik on alati mulle head nõu andnud

b) Usaldan muinsuskaitseametnikku, sest ei tea sellest ise väga midagi

c) Erimeelsustel, aga oleme leidnud kompromissi

d) Ma ei ole muinsuskaitse ametnikuga suhelnud

e) Piirangute vältimiseks ei ole suhelnud

24. Mida saaks teha teie arvates vanalinna paremaks muutmisel?

Pikk vastuse tekst

25. Sotsiaalne staatus

Naine

Mees

Olen õpilane

Tööealine

Pean pensionäripõlve

70 ja rohkem eluaastaid

Täna osavõtlikkuse eest, andsite suure panuse selle küsitluse vastamisel! Käesolevas küsimustikus on kasutatud Tallinna Linnaplaneerimis Ameti trükiseid, Muinsuskaitseameti restaureerimise infovoldikuid, Muinsuskaitseameti kodulehte <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et> ning kultuurimälestiste registri andmebaasi <https://register.muinas.ee/>. Toetutes uuringule "Eraomandis oleva kinnismälestise hoidmine" koostasid omapoolsed küsimused. Kui tunnete huvi voldikute vastu siis avamiseks klõpsake lingile <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/kasiraamat>. Kui on huvi lõputöö vastu, jätke meiliaadress ja saadan selle teile pärast kaitsmist.

Lisa 2. Võru Linna Lehes ilmunud Üleskutse ankeedi täitmiseks

ÜLESKUTSE

Küsimustik Võru vanalinna elanikele

Eesti Kunstiakadeemia tudeng Jette Paat palub Võru vanalinna muinsuskaitsealal või muinsuskaitseala kaitsevööndis elavatel võrukatel täita väike küsimustik.

Küsimustik asub aadressil <https://forms.gle/Y1qaV41mh2kUoUsc6>

javad põhjalikku uurimist, hulk hooneid vajab restaureerimist. Alustan uuringut, et anda hinnang muinsuskaitseala hoonete hoidmisele ja hooldamisele ning elanikkon-

na arvamustele. Sellepärast viin läbi kultuuripärandi teemalise arvamusuuringu, milles osaleb esmakordselt elanikkond. Olen sündinud, kasvanud ja õppinud Võrus ja seega Võrus toimuv on minu elus erilise tähelepanu all ning südamelähedane. Kallid võrulased, ma palun Teie kaasabi bakalaureusetöö valmimisel ja Võru vanalinna hoidmisel. Leia meie kodukandi hüvanguks viis minutit ja vali enda jaoks üks kõige õigem vastus. Küsimustik on anonüümne. Teile kasutamiseks on loodud QR-kood, mille abil

saate küsitluslehele. Teen ka kodukülastusi!

HEA TEADA

Võru vanalinna muinsuskaitseala on riiklikult kaitse alla võetud juba 1973. aastal (mälestise registri number 27008). Muinsuskaitseala koosneb Tamula järve ja Koreli oja vahel paiknevast ajaloolisest linnatuumikust. Võru on keisrinna Katariina II 1784. aasta korraldusel rajatud linn ning sellisena Eestis unikaalne. Muinsuskaitsealade eesmärk on kohaliku ehituspärandi ja traditsioonide säilitamine ja jätkamine. Ühtmoodi väärtuslikeks peetakse nii ehitiste detaile, materjale ja mastaape kui ka nende paiknemist maastikul või kinnistul.

KOMMENTAAR

Jette Paat

Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise eriala kolmanda kursuse tudeng

Valisin enda bakalaureusetöö teemaks Võru vanalinna muinsuskaitseala. Hinnates Võru vanalinna üldpilti, leian, et Võru muinsuskaitseala kinnistud va-

Lisa 3. Küsimustiku kajastamine Võru Linnavalitsuse kodulehel

🏠 > Üldinfo > Uudised ja teated > Küsimustik Võru vanalinna elanik...

Uudised ja teated

Küsimustik Võru vanalinna elanikele

28.03.2022

Eesti Kunstiakadeemia tudeng Jette Paat palub Võru vanalinna muinsuskaitsealal või muinsuskaitseala kaitsevööndis elavate võrukatel täita väike küsimustik. Küsimustik asub siin: <https://forms.gle/Y1qaV41mh2kUoUsc6>

Üleskutse:

"Olen Jette Paat, õpin Eesti Kunstiakadeemias muinsuskaitset ja konserveerimist. Olen kolmanda kursuse tudeng ja valisin enda bakalaureusetöö teemaks Võru vanalinna muinsuskaitseala. Hinnates Võru vanalinna üldpilti, leian, et Võru muinsuskaitseala kinnistud vajavad põhjalikku uurimist, hulk hooneid vajavad restaureerimist. Alustan uuringut, et anda hinnang muinsuskaitseala hoonete hoidmisele ja hooldamisele ning elanikkonna arvamustele. Sellepärast viin läbi kultuuripärandi teemalise arvamusuuringu milles osaleb esmakordselt elanikkond.

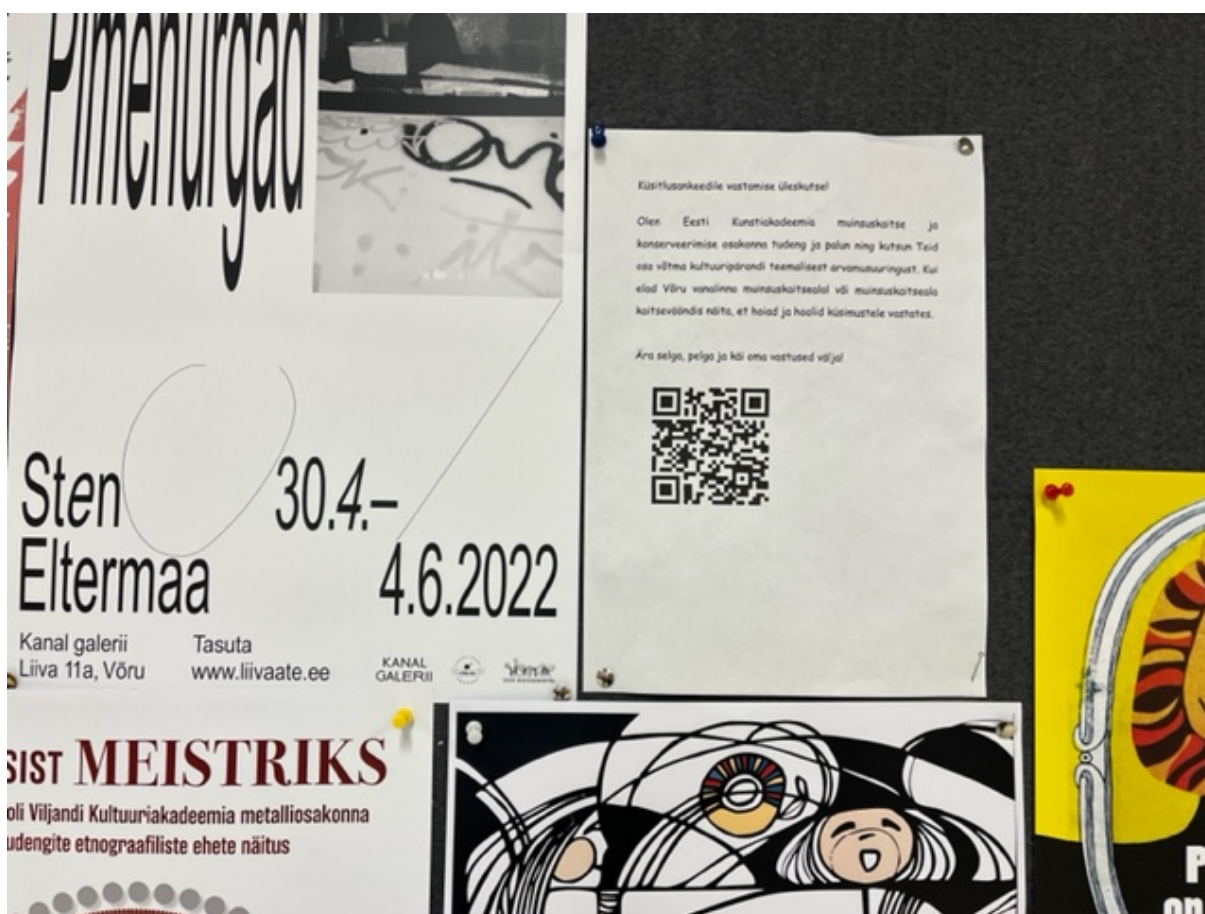
Võru vanalinna muinsuskaitseala on riiklikult kaitse alla võetud juba 1973. aastal (mälestise registri number 27008).

Muinsuskaitseala koosneb Tamula järve ja Koreli oja vahel paiknevast ajaloolisest linnatuumikust. Võru on keisrinna Katariina II 1784. aasta korraldusel rajatud linn ning sellisena Eestis unikaalne. Muinsuskaitsealade eesmärk on kohaliku ehituspärandi ja traditsioonide säilitamine ja jätkamine. Ühtmoodi väärtuslikeks peetakse nii ehitiste detaile, materjale ja mastaape kui ka nende paiknemist maastikul või kinnistul.

Olen sündinud, kasvanud ja õppinud Võrus ja seega Võrus toimuv on minu elus erilise tähelepanu all ning südamelähedane.

Kallid võrulased, ma palun Teie kaasabi bakalaureusetöö valmimisel ja Võru vanalinna hoidmisel. Leia meie kodukandi hüvanaguks 5 minutit ja vali enda jaoks üks kõige õigem vastus. Küsimustik on anonüümne."

Lisa 4. Küsitlusuuringu nähtavaks tegemine teadetetahvilil

Lisa 5. Küsitlusuuringu nähtavaks tegemine teadetetahvilil

LÕUNA-EESTI MAALEHT Nr 4 21. APRILL 2022

EKA tudeng Jette Paat uurib Võru inimeste suhet Võru arhitektuuripärandiga

Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise eriala tudeng Jette Paat on oma bakalaureusetöoga seoses koostanud küsimustiku, millega ta uurib ja kaardistab Võru vanalinna muinsuskaitsealal või selle ala kaitsevööndis elavate võrulaste suhtumist Võru ajaloolisesse arhitektuuri.

ANDRUS LAANSALU

Vaade Võru Kreuzwaldi tänavale majadele 36 ja 34 12. juulil 1976

Küsimustiku eesmärk on saada teada, milline on kohalike elanike suhtumine Võru ajaloolise arhitektuuri restaureerimisse ja muutustesse, mida muinsuskaitse printsiipidest lähtuvalt nende elukeskkonnas tehakse. Ühtlasi tõstatub ka laiem küsimus, mida võiks ja tuleks teha Võru linna vana arhitektuuriga edaspidi. Jette Paat soovib teada saada, millised on sootsiumi seisukohad selles osas.

Jette Paat: "Valisin bakalaureusetöö teemaks Võru vanalinna muinsuskaitseala. Hinnates Võru

vanalinna üldpilti, leian, et Võru muinsuskaitseala kinnistud vajavad põhjalikku uurimist, hulk hooneid vajab restaureerimist. Alustan uuringut, et anda hinnang muinsuskaitseala hoonete hoidmisele ja hooldamisele ning elanikkonna arvamustele. Sellepärast viin läbi kultuuripärandi teemalise arvamusuuringu, milles osaleb esmakordselt elanikkond."

Võru vanalinna muinsuskaitseala on riiklikult kaitse alla võetud juba 1973. aastal (mälestise registri number 27008). Muinsuskaitseala koosneb Tamula

järve ja Koreli oja vahel paiknevast ajaloolisest linnatumistikust. Muinsuskaitsealade eesmärk on kohaliku ehituspärandi ja traditsioonide säilitamine ja jätkamine. Ühtmoodi väärtuslikeks peetakse nii ehitiste detaile, materjale ja mastaape kui ka nende paiknemist maastikul või kinnistul.

Jette Paat on ise Võrust pärit. Oma küsimustikuga pöördub ta Võru elanike poole: "Kallid võrulased, ma palun Teie kaasabi bakalaureusetöö valmimisel ja Võru vanalinna hoidmisel. Leia meie kodukandi hüvanguks 5 minutit

ja vali enda jaoks üks kõige õigem vastus."

Küsimustikus on teemadeks majade algupärane välimus ja sisu, hoonestusviisi iseärasused, arhitektuursete detailide säilimine, haljastusküsimused traditsioonilistest planeeringutest lähtuvalt, omavalitsuse ja elanike suhted seoses arhitektuuripärandi hoidmisega, remondi- ja hooldustööd ja arhiivide ning andmebaaside kasutatavus restaureerimisküsimuste lahendamiseks.

Anonüümse küsimustiku leiata Võru linna lehelt www.vortu.ee.

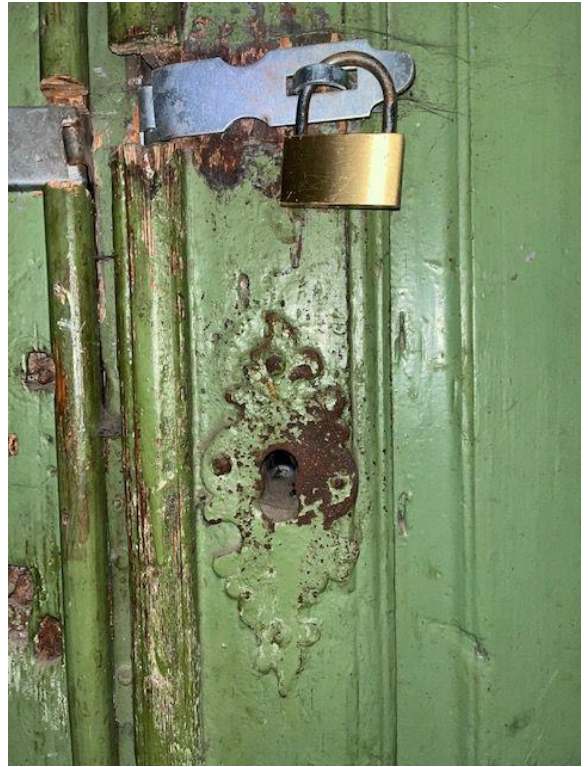
RIIHASTIUSED KPE

Lisa 7. Põnevad detailid, mida märkasin inimesi külastades

Detaili nimi	Foto
Maalingutega lagi	
Kojakapp + lukuava	

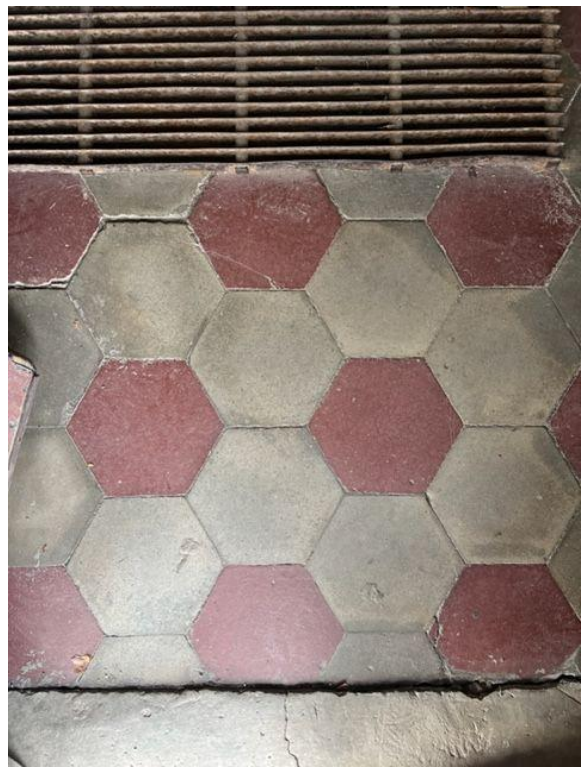

Balustraad + käepide

Tsementplaadid

Siseuks

Puupliit + soojakapp

Sisetrepp

Siseuks

Glasuuritud ahjupotid

Puitpõrand, laius 31 cm

Puupliit + soojakapp

Puupliit, soemüür ja ahi

